

XLV-LET.

1-ŠTEV.

LJUBLJANSKI ZVON

IZDAJATELSKOVA ZADRUGA
L J U B L J A N A

1

9

2

4

Vsebina zvezka za mesec januar:

1. Anton Novačan: Celjska kronika. Prvi del. Herman Celjski	1
2. Juš Kozak: Šentpeter. Drugi del. (Dalje prih.)	14
3. Igo Gruden: V mesečini	22
4. Fr. Kidrič: Iz delavnice za komentar Prešerna	23
5. Karlo Kocjančič: Iz zbirke «Večna plamenica»	35
6. Jernej Jereb: Suženj demona. (Dalje prih.)	37
7. Dr. Niko Zupanič: Izvor Srbov	43
8. Alojz Turk: Devet Levstikovih pisem Dragotinu Rudežu	45
9. Književna poročila	56
Fran Albrecht: Jože Pahor: Medvladje. — Vojeslav Molč: Josip Mal: Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih. — Koc- jan: Silvester Škerl: Stopnice v stolpu.	
10. Kronika	61
L. M. Š.: Opera. — F. Mesesnel: Razstava umetnin v Ljubljani. — jan: Silvester Škerl: Stopnice v stolpu.	

„LJUBLJANSKI ZVON“

izhaja v posameznih zvezkih ter stane na leto 120 Din, za pol leta
60 Din, za četrt leta 30 Din, za inozemstvo 140 Din.

Posamezni zvezki se dobivajo po 15 Din.

Odgovorni urednik: Fran Albrecht.

Uredništvo ne vrača rokopisov, ki jih ni naročilo.

Upravišтво se nahaja v Prešernovi ulici št. 54.

Last in založba «Tiskovne zadruge», r. z. z o. z. v Ljubljani.

Tiska Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani.

Anton Novačan / Celjska kronika

Dramatski mozaik v treh delih

PRVI DEL

Herman Celjski

Prvo dejanje

OSEBE TEGA DEJANJA:

HERMAN II. CELJSKI.

HERMAN, njegov sin.

JOST SOTEŠKI, poveljnik celjske straže in zaupnik starega Hermana.

VITEZ HERIČ, njegov pomočnik.

PATER MELHIJOR, gvardijan celjskega samostana malih bratov.

ENEJA SILVIJ PICCOLOMINI, kaplan na celjskem dvoru.

ARON SALOBIR.

PRVI, DRUGI in TRETJI ŽID.

PRVI in DRUGI TLAČAN.

GLASNIK iz Budima.

BARBARA, Hermanova hči in kraljica ogarska.

BLAŽENA, hči vojvode bavarskega in žena mladega Hermana.

DVOR, TLAČANI, HLAPCI, STRAŽE, LJUDSTVO.

Dejanje se vrši v Celju spomladi leta 1426. — Lcha pod celjskim gradom.

1. prizor.

Pod starim hrastom TRIJE ŽIDI in ARON SALOBIR.

PRVI ŽID: Smo vsi?

DRUGI ŽID: Smo vsi osvetniki?

TRETJI ŽID: Da obnovimo prisego maščevanja Celjskim, tri-nogu Hermanu in njegovemu zarodu.

ARON: Kaj vsi — kje vsi? Hermanova pest je udarila v nas in razleteli smo se po Italiji, po Ogarskem in po nemških deželah. Od Drave do Bosne so zatrli njegovi Bošnjaki naš rod, pol nas pobili, pol izgnali, vse pa oplenili in slekli do nagega!

PRVI ŽID: Zapustil nas je tedaj mogočni Jehova in odvrnil svoje lice od nas. Meni so ubili ženo in sina.

DRUGI ŽID: Meni brata in sestro.

TRETJI ŽID: Meni očeta pri molitvi.

ARON: Meni — mater.

PRVI ŽID: In še nas tepe mogočni Jehova. Slava Celjskih raste, naši bedi pa ni konca. Hermanova hči Barbara nosi krono ogarsko.

DRUGI ŽID: Njegov sin Friderik jim množi oblasti po Hrvatskem, drugi sin Herman po Kranjskem.

TRETJI ŽID: A Ljudevit, njegov najmlajši, podedoval je pol Koroške po izumrlih Ortenburških.

ARON: In je sam umrl!

PRVI ŽID: Jehova je s Celjem, jaz sem obupal! Božja previdnost vodi ta rod do najvišjih višav in Celje bo zibelka kraljev.

ARON: Nikoli!

TRETJI ŽID: Tu ob razvodu Hudinje—Vogljajne—Savinje zidali bodo Celjski veliko mesto, glavo Juga, novo Celejo, stari rimski enako. In gospodovali bodo deželam Juga od Donave do Jadrana.

ARON: Nikoli!

DRUGI ŽID: Slep je, kdor tega ne vidi.

PRVI ŽID: Naše hrepenenje po osveti bo izumrlo z nami. Kri naših žrtev bo pozabljena.

ARON: Kaj ste malodušni, sinovi Izraela? Kaj si zastavljate pot s težkim kamnom obupa, razbijate svojo muko na dve in žolč poganjate k srcu? Ne vidite, da je sekira nastavljena? Ne vidite, da drve Celjski v prepad? Resnično, resnično vam povem, v njih samih že tli poguba, okuženi so od lastnih pregreh.

PRVI ŽID: Pamet jim vlada.

DRUGI ŽID: Razum jih vodi.

TRETJI ŽID: To dvoje odtehta greh.

ARON: Greh posameznika, morda. Rod pa vleče za sabo grehe svojih očetov kakor težke verige. — Ne veste, da je trinoga Hermana prvi sin zadavil v postelji svojo ženo?

PRVI ŽID: Elizabeto Frankopanko?

DRUGI ŽID: Mater mladega Ulrika?

TRETJI ŽID: Povej, povej nam vse.

ARON: Mlada lepotica Veronika z Desenic je omamila Hermanovega sina Friderika in ga zapeljala na pot zločina. Stari Herman je udaril z nogo ob tla. Med očetom in sinom vlada polna razprtija.

PRVI ŽID: O, Jehova, slava ti!

DRUGI ŽID: Silni, mogočni, slava ti!

TRETJI ŽID: Silni, mogočni in pravični Jehova, slava ti!

ARON: Glas o tem zločinu se je raznesel po vseh deželah. Kralj Žigmund je poklical Friderika v Budim. Obsodili so ga na smrt. Kraljica Barbara pa je prosila za svojega brata in kralj Žigmund ga pošilja v Celje. Sodil mu bo lastni oče.

PRVI ŽID: A Veronika?

ARON: Hermanovi hlapci so razdejali Friderikove gradove in Veronika se skriva brez doma — neznano kje. Vsa pota so zasedena, vse hoste zastražene, v vsaki vasi Hermanov ogleduh. A Veronika —

PRVI ŽID: Ti veš zanjo?

ARON: Jaz sem pri vsem pomagal. Kakor Mardohej sem se za vlekkel na dvor in jima služil, ko sta jedla prepovedan sad. Bil sem priča, ko sta se skrivaj poročila. In sem zaslužil — cekine! Glejte!

PRVI ŽID: O, zlato, zlato!

DRUGI ŽID: Pravo, čisto!

TRETJI ŽID: Težko celjsko zlato!

ARON: Moja glava je polna naklepov. Jaz pletem nove mreže.

PRVI ŽID: Za zlato?

DRUGI ŽID: Za osveto?

ARON: Za oboje. A vi se zopet razidite in po širnem svetu raztrosite o Celjskih slabe glase, da bodo Celjski črni v svojih ciljih in lastnostih. Slišim krik in šum?

PRVI ŽID: Korake slišim!

DRUGI ŽID: Korake težkih nog!

TRETJI ŽID: Kriki — kletve!

ARON: Tlačani so. Herman zida stolp na celjskem gradu. Hitimo še z obredom (vleče iz torbe voščeni lik). Ta lik iz voska, glejte, poslednji Celjski naj bo v naših mislih. Razburite v osveti srčno kri. Vso strast ji dajte. Nož v roke, Izrael! Da tako pod noži izkrevavi poslednji Celjski za nedolžno kri Izraela, o Jehova, usliši nas! Sekajmo, koljimo!

Vsi besno koljejo z noži voščeni lik na tleh.

PRVI ŽID: Za ženo in sina!

DRUGI ŽID: Za brata in sestro!

TRETJI ŽID: Za očeta starca!

ARON: Za mojo mater!

2. prizor.

Na oder se upogne veriga tlačanov, ki si podajajo kamenje od rok do rok. Židi se razbeže. Dva starca tlačana stopita iz vrste.

PRVI TLAČAN: Stolp bo danes dozidan.

DRUGI TLAČAN: Na vse strani sovražniku bo zobe kazal.

PRVI TLAČAN: Ošabnost Celjskih bo oznanjal, njih hudobije skrivaj!

DRUGI TLAČAN: Na Jutrovem se tare Turka in pesjana.

PRVI TLAČAN: Od Jutra se jih ne bojim, teh od večera me je strah.

DRUGI TLAČAN: Teh od večera?

PRVI TLAČAN: Očaki so mi rekli: Gorje nam, ako krava od jutra tuli, trikrat gorje pa, kadar začne rjuti vol od večera.

DRUGI TLAČAN: Kako to misliš?

PRVI TLAČAN: Od tam, kjer solnce lega, prihaja vsa gospoda.

DRUGI TLAČAN: A tam, kjer solnce vzhaja, roje se vsi pesjani.

PRVI TLAČAN: Gorje nam, mi smo v sredi.

DRUGI TLAČAN: Gorje nam!

Hlapci z bičem razženo tlačane.

KLIC IZ VRSTE TLAČANOV: Grajski, grajski!

Vsi odidejo.

3. prizor.

PATER MELHIJOR in ENEJA SILVIJ PICCOLOMINI prideta.

PATER MELHIJOR: Začetek ode se vam je popolnoma posrečil.

— Sezidal sem si stolp! — to zveni kakor pri Horaciju.

To je inšpiracija. Brez inšpiracije ni začetka, brez začetka

pa še slabega konca ni. Poglavitna je inšpiracija. Pozabili

pa ste v svoji odi pčvedati, da so ta nesrečni «turn» zidali

tri dolga leta in da so med apno mešali volovsko kri in

jajca. Zato nimamo jajc, še v postu ne, in mnogi fratri

dajejo kmetom po tri sto dni odpustkov za eno samo jajce.

ENEJA SILVIJ: Toda, čestiti pater Melhijor, kako naj spravim jajca v pesem?

PATER MELHIJOR: Laže, nego jih jaz dobim. No, pa berite dalje.

ENEJA SILVIJ: «— O, Celje, jama levov, groznih in ponosnih!»

PATER MELHIJOR: Stojte! Lev je strašna zverina. Zamiga z

repom — ubije človeka, udari s šapo — podere vola!

Nikarte o levih. Utegnete se zameriti gospodu Hermanu

ali pa kraljici Barbari. Napišite rajši, da so Celjski ugodniki

božji, polni vseh čednosti in vrlin. Takšno pesem napišite in visoka gospoda vam bo priznala, da ste duhovnik-poet, in za nagrado ustancvila — ali celico v samostanu za novega redovnika — ali pa plačala svečo za večno luč z gornino desetih veder konjiške črnine.

ENEJA SILVIJ: Pa to o levih je le pesniška podoba. Kakor so levi hrabri in mogočni, tako so Celjski...

PATER MELHIJOR: Vem, vem! Vidi se, da ste Italijan! O lionie, lionissime! Ne pozabite pa, da ste tudi duhovnik! In kaj bi se uboga cerkvena miš z levom! Z levom, pomislite, z levom!

Odideta oba.

4. prizor.

Prideta JOŠT SOTEŠKI in HERIČ, pozneje GLASNIK iz Budima.

JOŠT: Straže ob vodi postavljene: So?

HERIČ: Ob vodi stoje Kranjci, ob mostu Bošnjaki.

JOŠT: Hosta pod Gradom preiskana: Je?

HERIČ: Vse preiskano. In nikjer žive duše. Le v grmovju ob vodi smo ujeli tri žide. Četrty je ušel!

JOŠT: Vlovite še četrtega. Nikomur ne prizanesite! Potepuha primite, tujca vežite, kmeta pa z batino dregnite. Pot na Grad mora biti varna, vse od mesta pa gori do grajskih prekopov. Njen majestat, kraljica Barbara in gospod Herman in vsa prejasna gospoda se podajo danes k novemu stolpu na Grad. Ti veš, da Barbike ne sme pogledati noben berač. Zato si prizadevaj in glavo čuvaj. Zvečer bomo pa jahali!

HERIČ: Zopet? Sit sem tega lova za Vercniko. Pošlji me na divje Ogre, na Turke ali pesjane, lov na slabo žensko — klavrna mi slava!

JOŠT: Herman je ukazal. In mi smo vsi njegove volje zeleni listi.

HERIČ: A kaj, če jo v resnici srečamo? Z Veroniko je neka višja sila.

JOŠT: Vraga!

HERIČ: Pravijo, da je neodoljiva. Kdor jo enkrat vidi, je omamljen in očaran.

JOŠT: To povej popotnim fratrom in brenkajočim klativitezom.

HERIČ: In če se bo branila, če bi jo branilo njeno spremstvo?

JOŠT: Pobij vse do zadnjega. Njo pa pripelji živo. Če bi se branila, polomi ji kosti, prebij ji roke in noge, samo živa naj ostane!

HERIČ: In vendar, Veronika je Friderikova žena, Friderik bo pa danes jutri naš gospod!

JOŠT: Je že minilo! Če pride še živ iz Budima, naleti doma na Hermanovo jezo. Gotovo izgubi nasledstvo.

HERIČ: Ni mogoče!

JOŠT: Kraljica Barbara ni prišla v Celje vijolic brat in debeluhar mladi Herman ni zastonj k očetu čez gore prisopihal. Tudi prihajajo glasniki od vse celjske svojte pogosto kakor še nikoli.

HERIČ: Ubogi Friderik. Vse to so mu nadrcbili tisti češki heretiki, katere je sprejemal in skrival po svojih dvorih. Pohujšali so ga in zapeljali, da je začel prezirati duhovnike in našo sveto Cerkev!

JOŠT: Kaj heretiki! Vsega mu je kriva Veronika.

HERIČ: Ko smo podirali njegov kččevski grad, smo našli v skriti sobani pravo čarovniško kuhinjo. Kotli so stali tam z neko belo hudičevo tekočino, pa orodja, vsa tenka in lomljiva, pa knjige, težke in pošarane. Po stenah so visele — sram me je povedati. Kristjan sem.

JOŠT: Le povej, jaz sem tudi kristjan.

HERIČ: Grde podobe so visele tam. Razgaljene ženske in hudički s kopiti na nogah. Najgrša pa je bila tista velika slika — čez vso steno. Veš, Jošt Soteški, drevo na sliki... z drevesa padajo vse nage ženske... spodaj pa nastavljajo svoje plašče, mitre in sutane... kaj misliš, kdo? Papeži, kardin ali, škofje in menihi. To peklenko sliko smo sežgali in pepel pohodili.

JOŠT: Take reči najdeš danes že tu in tam. Vsega je kriva Veronika, nihče kakor Vercnika. Ona je najemala vsako klatež, jude in pesjane, da so jo hvalili pred Friderikom, kako je lepa. Pravijo tudi, da so mu taki zvezdogledi svetovali ženitev ž njo.

HERIČ: Vitez Jošt, si jo ti videl? Je res tako krasna?

JOŠT: Veronika? A, daj — daj, pusti to! Za mene ni nobena lepa. Ženska je gnezdo vseh bolezni. Vsaka je močvirje. Kako so mehke, kako so sluznate, pijavke nenasitne! Zazvijajo oči in usta odpirajo in poznajo le samogoltnost svoje nature. Sovražim jih. Da je po mojem, bi jaz naturo pre-naredil in ljudje bi se rodili, ne iz ženske — ampak — sami moški — če treba, kovači naj bi jih kovali.

HERIČ: Iz trsa vinskega naj bi bili!

JOŠT: Iz trsa vinskega, iz drene lankega, iz vruga tudi, kakor koli. Samo da ni ženske zraven. Sovražim jih. Meno so osule z nekim turškim svrabom, daj, podrgni me po hrbtu, Herič, do tja ne seže moja roka. Tako je dobro, Herič. Sovražim jih in to Veroniko še posebej. In honto jahali, če treba vso noč, sledili jo z lovskimi psi kakor košuto. Sledovi so znamenljivi, pripravi se! — A kdo je ta?

GLASNIK iz Budima pride.

GLASNIK: Sta v službi Celjskih?

JOŠT: Kdo tuj bi mogel biti tu — pod celjskim gradom?

GLASNIK: Moram h gospodu Hermanu.

HERIČ: Si iz Budima?

GLASNIK: Kraljevski sel.

JOŠT: Prinašaš dobre glase? O Frideriku?

GLASNIK: Vodi jo ocm. Uklenjen je, ujetnik.

HERIČ: On — ujetnik?

GLASNIK: Vse izvesta pozneje. Zdaj hitro k Hermanu.

JOŠT: Da, hitro k Hermanu!

Vsi trije odidejo.

5. prizor.

PATER MELHIJOR in ENEJA SILVIJ se vrmeta.

PATER MELHIJOR: Ko smo pokopali rajno kneginjo Elizabeto, so levi v grajskem zverinjaku tako tukli, da so mojim fratribom padle sveče iz rok. A tu postojva, tu pod hrastom jih počakajva.

ENEJA SILVIJ: Čestiti oče Melhijor, povejte, je res, da se zbirašo v Celju toliko gostje ne za slavo nove kule, temveč za radbinsko sodbo Frideriku.

PATER MELHIJOR: Nekaj se oliši, da, nekaj šepčeta celjska ulica in okoliški kmati. Vendar, jaz ničesar ne vem. Mogočniki tega sveta imajo svoje skrivnosti in kamor hudič sam ne more, tje babo pošlje. Zdaj veste vse.

ENEJA SILVIJ: Zdaj šele nič ne vem.

PATER MELHIJOR: Svetujem vam, bodite bolj previdni nego razkošni, prej sluga Celjskih nego njih dušni pastir.

ENEJA SILVIJ: A njih duše, meni v virstvo izpčene?

PATER MELHIJOR: Teh duš ne boete nikoli spoznali. To so vladarji. (Rog.) Slišite, že pridejo. Umakniva se in ko bo čas, stopite pred gospodo in jim preberete odo. Oda je krasna in nagrada bo kneževska.

ENEJA SILVIJ: Glejte, Herman! Kako je potrtr in star! Kakor kralj Edip na Kolonu.

PATER MELHIJOR: Vidite, tisti debeli za kraljico je mladi Herman s svojo ženo Blaženo, tisti v pisanih oblekah so bosanska svojta Celjskih, tisti brkati poljska in ogarska gospoda. Kakšni gostje, kakšna slava!

ENEJA SILVIJ: O, kraljica! Lepota taka mora biti polna vseh čednosti!

PATER MELHIJOR: Še kaj! Čednost in lepota sta kakor menih in kuta. Če je kuta načičkana, še menih ni čist. A zdaj tiho, tu so.

PATER MELHIJOR in ENEJA SILVIJ se umakneta za hrast.

6. prizor.

Pridejo HERMAN, kraljica BARBARA, mladi HERMAN z ženo BLAŽENO. Celjska svojta, dvorno spremstvo.

HERMAN: Tu je naš kraj in naša domovina. Tu moj ljubljeni hrast. Po ustnem izročilu zasadil ga je davni kralj Samo, ko se je vračal zmagoslaven iz bitke s Franki v naše gnezdo Sovnek ob Savinji. Tu je rad počival moj ded, a oče moj je s carjem Karlom Češkim tu imel velik pogovor. Tu je prvi kralj bosanski, Štefan Tvrtko, obiskal svojo sestro Katarino, mojo dobro mater. Tu je z doma slovo jemala Ana Celjska, ko vzela je poročni prstan od Vladislava Jagiela, kralja Poljske.

BARBARA: In jaz sem tu pod hrastom prebedela tisto noč s teboj do zore. Še pomniš, oče? Vihar in grom in bliski so kumovali tisti uri, ko je obstala krcna ogarska nad Celjem.

HERMAN: Da, tu vse polno je spominov. Jaz sam se rad za-tekam k temu velikanu. Zato postojmo malc, da vas danes še odtod pozdravim, vso mojo rodovino, med vsemi tebe prvo, o, kraljica. Glej, vazal in tvoj roditelj!

BARBARA: O, srečna, srečna sem, moj ljubi oče, da vidiš v žaru moje krone sijati naše celjske zvezde.

HERMAN: Hvala ti, hčerka in kraljica. Človeku mojih let pa gre že misliti na grob in preden blagoslovim vse posvetno, mi je dolžnost, da vse pregledam in da svojim delom dam izraz poslednje moje volje.

HERMAN MLAJŠI: Čemu te črne slutnje, cče? Podoben temu hrastu, nam živ in zdrav ostani dolga leta.

BARBARA: Dežele mnoge gledajo še sem na Celje, kako bo v valovanju narodov krenila tvoja volja.

BLAŽENA: Ne mine dan, da ne bi moj soprog in jaz prosila večnega Boga za tvoje zdravje.

HERMAN: Vsem hvala. Zavedam se, da vedno lahko še pretehtam sebe, zato verjamem rad, da vaša hvala je čista sestra ljubezni. A koga ni med nami? Govori, sin moj, Herman!

HERMAN MLAJŠI: Odpusti, oče, ne odpiraj rane.

HERMAN: Kje je moj Friderik, povej, kraljica!

BARBARA: Visoki moj soprog ga je povabil k sebi v goste.

HERMAN: Visoki tvoj soprog naznanja po glasniku, da Friderik vodijo na skrivnih potih v Celje. Roke ima zvezane, pa spredaj, ne na hrbtu, saj on je vitez, prvenec moj in moj naslednik. Sto mažarskih konjenikov, to ni šala, to je že lepo spremstvo. In če je žejen, kraljevski svak, mu nudijo spoštljivo svojo čutaro. In v brzem diru jezdi na potu skozi mesta, da ne bi ljudstvo videlo in reklo: Glejte, Friderik Celjski, kraljevski svak, se vrača kot ujetnik na sodbo k svojemu očetu.

BARBARA: In oče mu bo sodil modro in po preudarku prizanesel svojemu prvcu.

BLAŽENA: Friderik je rod oskrnil, ime in celjsko čast razžalil, predvsem pa to čestito sivo glavo.

HERMAN: Ni spora več o tem. Jaz nisem še pred nikomer pripogibal oči, zdaj jih moram. Moj dobri glas v velikem svetu velja kot suho zlato. Moja zvestoba naši Sveti Cerkvi je trdna skala in Rim se često je na njo opiral. Visoki cilji Celjskih šli so skladno s svetim nemškim carstvom in kroni ogarski sijaj množili. In mi bi bili kmalu primi inter pares in prvi med enakimi bi tu na našem solnčnem Jugu — zbirali moči — kdo ve? za neizrečeno. Tu pride ta prevratnik, moj sin prvenec in naslednik, ter s češkim strupom v sebi hoče v naših krajih zmede proti Sveti Cerkvi, se roga sveti nemški kroni, vse po vzoru Husovih odpadnikov in krivovercev. Jaz molčim in gladim mirno vse sledove, ki jih stori njegova grešna noga. Tedaj izvemo za naglo smrt njegove žene, blage Frankopanke, in govorica hitro to raznese kot zločin Celjana. Vse dvigne glave proti nam, vse kaže s prstom sem na Celje. O, dnevi žalosti, o, tisti težki dnevi! A on ošaben v sebi, brez dolžnega za ženo žalovanja, se zavleče drzno v svoj brlog z inočo in se z inočo poroči pred Bogom, on, Friderik Celjski, stopi v sveti zakon z Deseniško, ki izhaja od tam, kjer se preprosto

ljudstvo gnete v črnem znoju in množi v nesnagi. Tedaj sem treščil vanj in tožil sina kralju, a kralj, ne vem, če ravno milost daje, ko ga pošilja meni.

BARBARA: Če našel milost je pri svetli kroni, upam, da milostne mu bodo tudi naše zvezde.

BLAŽENA: Dobro, milost Frideriku! A kdo izpere madež vsej rodbini Celjskih?

BARBARA: Moj brat je plen dveh ženskih src, kaj naj mu tudi tvoje bo v pogubo?

BLAŽENA: O, kako modra je bila tvoja misel, oče, ki si jo izrekel danes v dvoru!

HERMAN: Izobčiti ga iz rodbine, vzeti mu prvenstvo? Kaj praviš k temu, sin moj, Herman?

HERMAN MLAJŠI: Jaz ljubim brata — in molčim.

BLAŽENA: Moj mož je skromen. Kar je dejal, ga samo dvigne naj k namenom tvojim.

BARBARA: Premodri moj oče ne bo nikoli sodil strasti s strastjo. To vem in že v naprej spoštujem tvoje sklepe.

HERMAN: Res je, hčerka in kraljica. Steril bi rad tako, da bilo bi podobno i Bogu i človeku. V meni so vstali neki sklepi ... in, preden bodo zreli za pečate, je treba slišati še njega. A ti, moj sinko Herman, pogledaj kmalu zopet k meni in se pripravi na pravico ali usodo. Pojdemo dalje.

PATER MELHIJOR in ENEJA SILVIJ pristopita.

7. prizor.

Prejšnji in PATER MELHIJOR z ENEJEM SILVIJEM. Pozneje ARON SALOBIR.

PATER MELHIJOR: Dovolite, visoka in prejasna gospoda, da zavoljo tega novega turna —

HERMAN: Ta naša dva duhovnika nas spomnita današnje slave. Glejte, dograjen je na Gradu novi stolp! Grmada mrtvega kamenja, umetno zložena v mogočni lik, naj nosi poznim vnukom mojo misel: Ni grešno samoljubje, ki stremlji k svobodi! Zatrobite, trobači, in znamenje dajte. (Rog in odziv na Gradu.)

GLAS IZ SPREMSTVA: Že snemajo visoke skale.

DRUGI GLAS: Ogrodja rušijo zidarska.

TRETJI GLAS: Že vidim mrke line stolpa.

ČETRTE GLAS: Kako ošabno mu sedi greben.

PATER MELHIJOR: Dovolite, visoka in prejasna gospoda, da se vam tudi mi duhovniki poklonimo pred žegnanjem tega

novega «turna», ker smo zaradi njegovega grobega materijala morali marsikaj trpeti; zato je naš novi dvorni kaplan, dominus Aeneas Sylvius Piccolomini, po svoji učeni glavi napisal, popravil in z velikim trudežem dodal odo ali ditiramb, kakor klasiki to reč imenujejo, in jaz prosim za milost, da bi omenjeni in čestiti dominus smel tu pred vami svoj psalm na glas prebrati.

BARBARA: Dobro, dobro, patre Melhijore. Vi iz Siene, iz rodu Piccolominijev?

ENEJA SILVIJ: Da, kraljica. Iz rodu neznatnega, neslavnega.

BARBARA: Povzdignite ga vi, če ni še slaven. Berite torej odo!

ENEJA SILVIJ: Z dovoljenjem kraljic kraljice po kroni in lepoti — berem:

Stolp nov je sezidal Herman, glava gospodov Celjskih,
ki jim je geslo slavno: «Bolje vitez kot rob.» —

Ki so jim v grbu tri mistične zvezde,
tri zvezde juga kot troje skupnih usod!

Čast in ponos in volja so Celjskim zvezde usodne,
kar je najvišje, vedno njih cilj in uzor.

Slava ti, Herman, segaj oblast ti do morja,
slava tvoja segaj do zvezd.

PATER MELHIJOR: Slava ti, Herman, segaj oblast ti do morja,
slava tvoja segaj do zvezd.

ARON SALOBIR se priplazi po trebuhu.

ARON: O, Herman, najjasnejša celjska zvezda.

HERMAN: Kaj ni nobene straže blizu?

ARON: Mogočni Herman, glej, ubogi žid ti nosi več kot ti premoreš na bčgastvu in deželah.

HERMAN: Neljub slučaj, kraljica. Pojdimo dalje.

BARBARA: Na grad, na grad. Da slišimo do kraja krasno odo tega vrlega duhovnika. Izvolite z menoj, gospoda.

Rog. Vsi odhajajo.

ARON: Ostani, silni Herman. Gre za tvojo slavo... za tvoje življenje... gre za Vercniko!

Vsi razen HERMANA in ARONA odidejo.

8. prizor.

HERMAN in ARON. Pozneje JOŠT s stražo.

HERMAN: Kaj hočeš tu, govori!

ARON: Jaz vem skrivnosti.

HERMAN: Saj ti si Aron, Friderikov žid, lažnivi žid.

ARON: Kdor gleda Hermanu v obraz, ne laže.

HERMAN: Kaj je, govori!

ARON: Tvoji hlapci so ujeli danes tri moje brate in jih vrgli v ječo. Veronika Deseniška pa je raztrgala tvoje slavno ime kakor psica dragoceno krzno. Daj mi moje jude, jaz ti dam Veroniko.

HERMAN: Viseli bodo tvoji judi in ž njimi ti. Kje je Veronika?

ARON: Milost, milost, silni Herman. Veronika je tako blizu, da jo zadeneš v lice, če vržeš kamen tja. Veronika je blizu in sega po tanki nitki tvojega življenja.

HERMAN: Kako? Veronika —

ARON: Ne zaupaj kaplji vode, ki jo spiješ, ne skorji kruha, ki jo sneš.

HERMAN: Te tvoje jude, naj jih vzame vrag! Razveži jezik, Aron.

ARON: To je dobra beseda. A časi tod okrog imajo svoje muhe. Zato te prosim zavetja pred biriči in skromno službo v tvojem dvoru. Znam pisati in brati.

HERMAN: Uvrsti se med sluge in strežaje. Govori že!

ARON: O, hvala, hvala, silni Herman. Pregnana s tvojih gradov je blodila Veronika po temnih gozdih proti Ogrom, da bi se prebila do Budima in tam pri kralju prosila za Friderika. Tedaj izve, da Žigmund kralj pošilja njega v Celje. Hitro se vrne in preoblečena na tvojem dvoru...

HERMAN: Ona, pri nas na dvoru?

ARON: ...ti služi zdaj kot skromna hišna. Ime ji je Marina.

HERMAN: Veronika — Marina?

ARON: Vitka je in zala. Njeni udje so nežni, kot da so ji detetu povijali vsak ud posebej. Svoje zlate kodre skriva zdaj pod pečo. Ognjene črne oči poveša in v hodu se potuhne rada. Spoznal jo boš med tisoči.

HERMAN: In da mi streže po življenju, praviš?

ARON: To sem izmislil sam. Kaj ni jasno: Veronika je žena tvojega sina in naslednika. Kdo je na poti njeni sreči? Herman! Koga je treba odstraniti? Hermana. Herman je star, njegova smrt bila bi navaden dolg naturi.

HERMAN: Prej ko bo to, bo trepetala oblita s smolo na dimeči se grmadi.

ARON: A ti jo skušaj, silni Herman. Naj ti Veronika-Marina kot točajka postreže z vinom enkrat, dvakrat, da spoznaš namen.

HERMAN: In ti, židek, mi vse to javljaš iz ljubezni — zame?

ARON: Da, tudi iz ljubezni... bolj iz hvaležnosti... se reče. Tiste tvoji cekini imajo dvojno lice. Jaz ga nimam in ne smem imeti dvojnega lica. Ubog potepen žid je služil najprej Frideriku, zdaj hoče greti se na tvojem solncu. To je vse.

HERMAN: Gorje ti, ako kje zaslutim spletko!

ARON: Ne boš zaslutil spletke, silni Herman. Žabica v zeleni krošnji drevja je zelena, a jaz nosim glavo rad na ramah, ne v torbi.

JOŠT s stražo pride.

JOŠT: Gospod prejasni! Po cesti bližajo se Ogri — straža...

HERMAN: Straža, s tem židom v dvor. Pod mojimi stoji ukazi.

ARON s stražo odide.

9. prizor.

HERMAN in JOŠT SOTESKI.

JOŠT: Gospod prejasni! Kraljevska straža Ogrov in med njo ujetnik —

HERMAN: Z jezikom žid ne laže, če v srcu, to je še vprašanje. Brez dvoma, ona se nahaja v mojih dvorih in kakor smrtna senca se plazi med zidovjem, da ruši, kar so zidala stoletja. Ha, mi Celjski smo bili vajeni krotiti ženske! Kdo je Veronika? Navadna ženska, ki s penečo se krvjo samice dirja za enim samim moškim? Je več kot ženska? Je črni demon, poslan od božje roke, za naše grehe od kolena do kolena?

JOŠT: Gospod, kraljevska straža Ogrov vodi njega —

HERMAN: Koga?

JOŠT: Sina.

HERMAN: Katerega? Kaj tistega, ki sva ga, Jošt Soteški, tajno zazidala kraj moje spalnice, da ne bi grbav, slep in ves pohabljen delal sramote mojemu imenu? O, blagor tebi, grešnik stari! Ti ne slišiš, kako stoka ob nočeh in kako po zidu grebe, grebe, grebe...

JOŠT: Ta je že davno mrtev. Res, vse bliže, bliže so...

HERMAN: Ali vodijo debeluha Hermana z njegovo ženo, to bavarsko muho, ki bi rada celjsko nasledstvo privezala na nemški sever? Ali pa sta vstala od mrtvih moj nežni Ljudevit in Herman, škof, otroka mojih lepih let? Ali pa prihajajo otroci, ki sem jih zaplodil s tlačankami po vseh deželah, koder je divjala moja viteška mladost? Katerega, povej, katerega mi vodijo?

JOŠT: Gospod, gospod, ne slišite? Z vriščem se ljudstvo podi za stražo.

HERMAN: To je dobro. Naj kličejo mu slava. Saj to je Friderik, sin moj prvorojeni. Čez rame mu visi škrlatni plašč vseh viteških vrlin. Nanj zre z balkonov svet Evrope, kronane glave in zbor kardinalov, ko je tolkel na turnirju v Kostnici bahatega Habsburga. Zdaj z zvezdano zastavo celjsko jezdi ponosno dol v Bosno po krono Tvrtkovičev. Na pot mu ljudstvo troši cvetja! Pogledaj dobro, Jošt.

JOŠT: Ne, zasmehujejo ga: Ukažete, da to drhal preženem?

HERMAN: Ni treba. Stopi k meni, Jošt, da se naslonim nate, da bolje vidim.

JOŠT: Po klancu ž njim prihajajo naravnost k hrastu.

HERMAN: Da, k hrastu, k hrastu! Zdaj imam oba v oblasti.

Prikažejo se prve straže. Sliši se Friderikov krik: oče! Herman dvigne pest.

ZAVESA.

Juš Kozak / Šentpeter

DRUGI DEL

Meso

a žena
Marija je sedela drugi dan popoldne poleg zibke, ko so pripeljali v sobo Roka. Od zmagoslavnega zadovoljstva žareč je zvito mežikal z očmi. — «Včeraj je vohunil oni dolgin.» — «Kdo?» — «Luka! Skozi okno sem ga videl. Pa jima ne bo pomagalo!»

ok, mož
«Rok, ne vem, kaj skrivaš pred menoj. Stric je bil pri meni, a ni izpraševal. Govori vendar, tvoja žena sem!» je odgovorila mirno.

«Moja žena?» se je hripavo zasmel, «ki komaj čaka, da me zagrne zemlja. Ti si še vedno Zamejčeva. Jezik in ušesa imaš njegova!»

«Rok, zakaj ruješ zoper mojega očeta? Nič ti ni storil.»

«Nič, kajpada, kadar ne bo več mogel. Danes boš videla!»

Strmela je vanj in ugibala. Prepad je zijal med njima. Čeprav jo je bolelo srce iz bojazni za očeta, se je premagala, da bi še bolj ne razjezila moža. Naslonjena nad otrokom, mu je nežno božala ročice. Medtem je vstopil stari Hostar.

«Je povedala?» sta si šepetala.

«Nil»

«Zakleniva jo!» Sin se je potuhnjeno zasmeljal in oče ga je odpeljal.

Marija je razločno čutila, kako se je zavrtel ključ v vratih. Planila je razsrdjena kvišku in udarila po kljuki.

«Kaj počneta z menoj?»

Odzunaj je odgovarjal porogljivi glas starega Hostarja: «Le odpočij si, da ti ne bodo naše skrbi mešale glave. Kar boš rabila, povej! Francka bo pred vrati.»

Marija je bila razžaljena do smrti. Sesedla se je na postelj. Toda jokala ni. S stisnjenimi ustnicami in s sklenjenimi rokami v naročju je strmela predse, srce pa ji je utripalo za očeta.

«Pred posli me je ponižal!» je kljuvalo za belim čelom. Mali se je prebudil, vzela ga je v naročje in pričela je hoditi z njim po sobi. «Skozi okno bi mu ušla, da bi me nikoli več ne videl.» S sovražnim ocesom je zrla v vrata.

«Ne, ne, svet ne sme zvedeti, kaj se godi v tej grozni hiši!» Prižela je otroka, da je zaplakal.

«Črviček moj mali, če bi ti vedel, kako je tvoji materi, bi kričal do boga!» Ves moker je imel obrazek od njenih solza.

V veži je čula težke korake. V živahnem pogovoru so prihajali možje, drug za drugim.

«Kaj nameravajo?» je ugibala Marija, v kateri je drhtela sleherna žilica. Nehote je prisluhnila. Skozi zaprta vrata se ji ni razodelo; le čula je, kako se polni hiša, da vlada razburjenje med prišleci. Ko je tako slonela ob podboju, se ji je nenadoma posvetilo: «Zoper očeta jih je vzdignil!» Bliskoma se je sklonila in je komaj ujela otročička, kajti roke so ji odrevenele od srčne bolesti.

Mogočni korak je v tem hipu naznanil očetov prihod. Hotela je zakričati, poklicati ljubljene očeta, prcsiti ga, naj nikar ne hodi med sršene, a beseda je umrla na ustnicah. Bledo obličje je prihranilo očetu novo grenkobo. Položila je otroka nazaj in se z razprostrtimi rokami naslonila na vrata, da bi ji ne ušel niti najmanjši šum.

Matija je vstopil. Lesketali so se srebrni gumbi na zelenem telovniku, čez ramena mu je visel beli kožuh in kučma je bila potisnjena na desno uho. Na obrazu je bilo zapisano trpljenje zadnjih dni, a pogled je mirno objel navzoče, ki so v trenutku utihnili. Sam zase je preudarjal, zakaj se tako razgrevajo, česar mu ne morejo prikriti. Opazil je gručo, zbirajočo se za Andrejevo mizo, ločeno od onih, ki sede s Hostarjevima. «Napadajo me!»

je pomislil in stisnil pest. Nato je vrgel kožuh na peč, podal roko starejšim možem, ki so mu pri peči pripravili prostor.

Ostro je pogledal na Hostarjevo mizo, še trše je govoril: «Od kdaj pa imaš, ti, Štepanjec, med nami besedo?»

«V fari je!» so zakričali okoli te mize.

Matija je vstal: «Je faran, ampak v zadrugi nima besede. Zakaj niste privlekli vseh klavcev od Save, iz Dobrunj, Bizovika?»

«V zadrugo je vstopil!» so vpili.

«Zadruga nima na stečaj odprtih vrat kot tvoja hiša, Hostar! Odpri mu jih, prisluškovalcu!» «Ostane!» se je drl stari Hostar.

Matija je povzdignil svoj glas, da so se vse oči uprle vanj: «Vrzite ga ven!» S stegnjen roko jih je pozval. Starejši možje so stali in pričakovali. Nihče se ni ganil in Matija je ostrmel. Tega ni niti slutil. Komaj se je premagoval, da bi ostal miren, kajti trideset let, odkar stoji na prvem mestu, se še pijani na zborovanjih niso drznili kaj podobnega. Videl je dobro, kako se za Godeževo mizo muzajo. V nikogar se ni več ozrl. Še enkrat je ukazal: «Ven mora!» «Če bi imel svoje hlapce?» je pomislil Matija, ko se njegova zahteva ni izpolnila. Hostarjevi ljudje so obstopili Štepanjca.

«Zadruga ne boste razbili, dokler sem jaz načelnik, ne! Potem se lahko postavljate na glavo!» Besno so se mu trgale besede. Sam pa je stopil izza mize, naravnost proti Hostarjevi je nameril korak. «Zapusti to hišo!» je veleval Štepanjcu, mežikajočemu s svojimi rdeče obrobljenimi očmi. «Pri tej priči, slišiš?» Okoli stoječi so se razmaknili. Nihče se ga ni več drznil braniti, kajti sivolasa glava je presegala vse druge. Oni se je še parkrat ozrl po navzočih, zagodrnjal — «Kaj pa me vlačijo sem?» — in odšel, povešajoč glavo med ramena. Matija je sam zaprl za njim.

«Kjer zboruje zadruga, sem jaz gospodar!» je dejal in sedel nazaj. Zdaj je vedel, kaj prihaja, zato ni hotel več čakati..

«Povejte, kaj hočete?» Možato je uprl vanje svoje oči.

V zadregi so se muzali. Andrej je škodoželjno čakal, da bi drugi prvi napadli. Hostar je dregn timer svojega soseda pod mizo. Le-ta je vstal in pričel jecljati, da niso zadovoljni s prodajo kož. Žele razdreti pogodbo s starim Streharjem. Le Matija da se brani. Končno je iztisnil, da je Zadruga omadeževana z Zamejčevim imenom. Njega samega sicer spčštujejo, a...

Matiji so prša butala ob mizo. S težavo se je upiral, da mu ni glava klonila pod strašnim bremenom.

«Tako je!» so se cglasili posamezniki okoli Godeževe in Hostarjeve mize. Starci so se dvignili: «Sramota, kaj pa počnete?»

«Mora biti!» so silili vanje mlajši.

Matija pa je miril z roko. Nato je vstal izza mize in zapazil, da se mu šibe noge. Z obema rokama si je pomagal. Ko je stal, ni videl svojega kredastega obličja, iz katerega so žarele globoko udrte oči. Česar se je bal, se ni zgodilo. Glas mu ni odpovedal.

«Možje! Govorim le možem, ne šlevam. Na čelu mož sem stal. Poznata me mesto in dežela. Trem županom sem strigel peroti. Pet in trideset sem jih zaprisegel na sekiro. Dvajset jo je medtem odložilo. Trem izumrlim rodovom smo jo v grob položili. Trideset let sem vas učil gledati dalje od nosa. Vaše knjige so mi bile svetinje in kdor pride za mano, naj se oglasi ponje. Izprevideli ste, da je bolje tako za zadrugo. Prav, nič več besede o tem. Kdor ima čisto vest, naj mi seže v roko, da se možato poslovimo.» Široko dlan jim je molil sprostrto in na njej so se poznala globoko razrezana pota tridesetletnega življenja zadruga.

Starcem so tekle solze in se niso mogli dotakniti te svete dlani. Mlajši pa so se umaknili od sramu. Če bi bil tisti hip izpregovoril Matija eno samo besedo, bi ga razen Godeža in Hostarjevih vsi potrdili. A on je zase sklenil in jim še vedno presunljivo molil roko. Trdo jih je meril. Ko pa se nobena ni dotaknila niti prstov, je vzel kučmo, vrgel kožuh čez hrbet in odšel s povzdignjeno glavo.

Zunaj na dvorišču sta se srečala s Svedračem. Matija je hotel molče mimo, toda stari se je z legnatjo vlekel za njim, privzdigovaje se mu do ramen.

«Gospod Matija, še tožilo se jim bo po vas,» je govoril pretkano.

«Na!» vrgel mu je tolar in zavil proti domu.

Svedrač je obstal pod oknom, ogledoval srebrni denar ter premišljal o izpremenljivosti človeške usode. Nato se je lokavo namuzal prijetnemu novcu: «Okrogle besede te zmeraj najdejo!»

V hiši so se udarili. Najstarejši med njimi je zamahnil z roko: «Zdaj si volite novega!» Žalost ga je potlačila nazaj na klop.

«Možje, kaj bi premišljali. Rok, moj Rok bo njegov naslednik, njegovo hčer ima za ženo!» je kričal Hostar.

Andrej je pregledal svoje in se porogljivo nasmejal: «Kadar se zravna! Volimo!»

Od jeze zaripel se je sklonil stari Hostar k mlademu, ki je besno zavijal oči in pesti, da bi se vrgel na Andreja: «Izdala nas je! Hudič!»

Volili so. Hostar se je motovilil med njimi in ponujal denarja. V žepe jim je tlačil. Nekateri so mu ga metali nazaj, drugi jemali,

a volili Andreja. Za poslednje glasove je stari krčevito mešetartil. Celo njivo je obljubljal.

Starejšina se je dvignil. «Andrej Godež je naslednik Matije Zamejca!»

Andrej je skočil na mizo. Prezirljivo je gledal na Hostarjeve. Oči so mu žarele od veselja, ko je dvignil tri prste: «Prisegam na sekiro, še ostreje jo nabrusim, kakor jo je Zamejec!»

«Goljufal je!» so kričali Hostarjevi. «Sramota! Lump! Ven iz naše hiše!»

Prvega pri vratih je stari zagrabil za vrat in ga treščil na dvorišče. Andrejevi so segli po stolih.

«Ven! Ven!» je rjovel stari in za njim vsi njegovi. Toda Andrej je dvignil stol visoko nad glavo ter zapovedal: «Pojdimo! Zadrugo in predsednika je vrgel iz hiše... Zapomnil si bo!»

Odhajali so vsak s svojim stolom v roki in Hostarjevi so si besno grizli ustnice, da se jih ne morejo lotiti. Pred vežo so zmetali stole na kup.

Svedrač se je smejal: «Vse stolčke ste jim izpodmaknili!»

Ko ga je Andrej zagledal, ga je potrepljal po rami: «Švedra, vse konje napreži, štiri vozove, Pušelca in Škrjančka pokliči! Harmonike vzemite s seboj. Ti boš vozil moj voz!»

«Že dobro, gospod, ampak jaz sedim rajši na zadnjem vozu!»

Hostar ni hotel odpreti pipe. Njegovi ljudje so godrnjali in pobiti odhajali. Onadva pa sta preklinjala. Stresla se je izba, ko je stari pripeljal mladega pred drhtečo Marijo.

«Zdaj si zadovoljna. Moža in očeta si izdala!»

Marija je strmela vsa blede: «Jaz ne vem ničesar!» je tiho zaječala.

Stari Hostar se je zaganjal vanjo: «Seveda ne veš! Svojemu ljubčku si pa hitro prenesla, da naj se pripravi. Le taji, da nisi vedela, kako bi se moral danes na Zamejčev stolček vresti moj sin Rok, tvoj mož!»

«Jezus! očeta ste odstavili?» Mariji se je stemnilo pred očmi, z vsem telesom se je naslonila na končnico postelje.

«Hinavka! Lažeš!» je besnel Rok, «le pači se, cafuća izprijena, ustrelim te...»

Mariji so se od nadzemske groze odprle oči in zdelo se je, da ni več njenega telesa, le dvoje zenic je s strahom in gnusom strmelo v zevajočo cev pištole, ki jo je Rok molil proti njej. Nato se ji je pogled uprl v vrata, kjer je obstal v tistem hipu Rožman, ves blede, z jezno užganimi očmi.

«Kaj počneta?» je spraševal srdito.

Mladi je povesil roko in oči, stari pa se ni mogel premagati. «Candra je!» je golčal.

«Molči!» je mogočno zapovedoval župnik. «Molči! Da se ti jezik ne posuši! Takoj ven. Ne prikaži ta se mi danes pred njo!» Stari je pomiglavo sklonil glavo in z mrkim očesom vozil sina mimo župnika, ki je stopil k Mariji: «Kaj je, Marija?»

«Prosim vas, gospod župnik, stopite k očetu. Odstavili so ga. Hitite!»

Rožman ni premišljal. Podal ji je roko in ježno zapustil hišo. Pred Godeževo so stali štirje vozovi. Na prvem se je košatil Andrej in Škrjanček s harmoniko. Na zadnjem pa je sedel Svedrač in noge so mu visele čez zadnjo platnico, kakor bi se le obesil na voz.

«Zdaj se prične pustovanje!» je pomislil župnik, ko je potrkal na zaklenjena vrata pri Zamejčevih. Še enkrat je udaril. Od znotraj se je oglasil zamolkel glas: «Kdo je?»

«Odpri, Matija!»

Težke roke so odklenile vrata. Ko se je župnik v mraku razgledal, je videl Matijo, sedečega na istem prostoru, kamor se je zgrudil, ko se je vrnil domov. Kučma mu je lezla vedno bolj na oči; še vedno mu je kožuh grel hrbet. Oči pa so strmele nepremično v kot, kakor bi bil zapisan tam v temi težak račun, katerega več ne razume.

Molče mu je sedel Rožman nasproti. Oni je dvignil glavo in vprašal trdo: «Kaj bi radi, gospod župnik?»

Rožmanu se je redko med farani zataknila beseda.

«Masele vina mi daj, Matija!» je dejal po kratkem molku.

Zunaj so kričali in razločno je udarjal skozi zidove Andrejev glas: «Vozilo Harmonika je pričela loviti sapo in na široko se je njena pesem razbohotila med zidovi; po cesti so bili iskri konji s kopiti. Vozovi so drdrali, Matija pa je strmel še vedno nepremično v kot in se ni zganil. Duh mu je bil odsoten ter ni sprejemal vtisov od zunaj. Šele v drugo, ko je Andrej privozil skozi Kravjo dolino, zavil mimo perkve in se v besnem diru pognal po farni cesti v mesto, je Matijo nekaj prešinilo. Prislubnil je. Pod zemljo se je treslo. V zidovih je bobnelo in šklepetale so šipe. Zdelo se je, da burja čefra pesem harmonike.

Tedaj je Matija vprašal z zamolklim glasom: «Kaj se že maskare vozijo?»

Rožman ni odgovoril, toda iz ostrejšega Matijinega pogleda je bral, da se je mož nečesa domislil, nakar je le zamahnil z roko.

Župniku se je dozdevalo, da je prišel čas za besedo, vendar se mu je še vedno upiralo, vrtati v to živo skalo. A vseeno se je ojunačil.

«Matija, trd udarec...»

Ostro ga je pogledal Zamejec: «Gospod župnik, spoštujem vas, naša fara še ni imela boljšega moža. Ampak verjemite mi, tolažba je sladko vino za ženske!»

«Nisem mislil, Matija...»

«Že dobro! — Lahko mi zaupate, da sem v svojem življenju že marsikateremu volu razbil glavo, pa ni nobenemu več zrastle nova. Tako je in nič drugače, gospod župnik!»

Rožmana je pretreslo. Sam pri sebi je tehtal besede in spoznal, da so vse prelahke za takega moža. Zato je izpil in hotel vstati.

«Pozdravljen, Matija! Tudi mene še čaka!»

«Ostanite, če imate čas! Vaša družčina mi dene dobro. Strašno se človek umaže med ljudmi.»

Sedela sta in molčala. Matija se je zopet pripel v svoj kot in Rožman ga ni hotel dramiti.

Medtem so se odpirala okna v mestu. «Mesarji so prišli iz Šentpetra!» so si ponavljali ljudje, ko so začudeno strmeli na znorele konje, pred katerimi se je vse umikalo. Harmonika je prebudila mesto. «Jezus, topli se bodo!» so se križale matere. Toda konji so drveli proti Poljanam. Ljudje so si oddahnili.

«Pred Zjasovo!» je kričal Andrej.

Luka je zaslišal topot. Planil je pred hišo v istem hipu, ko so obstali pred njo peneci se konji.

«Danes zbežamo zadnjega Zamejca iz njegove jazbine!» se je bahal Andrej, dvigajoč se na vozu.

Luka je takoj presodil, da so pijani zmage. Nič ni premišljal. Hitro je skočil k prvemu vozu, zagrabil bič in z debelim koncem tako grozovito vsekalo po konju, da je bila žival v trenutku na zadnjih nogah. Andrej je omahnil nazaj in s težavo ujel vajeti, da bi obvladal dirjajočo žival. Za njim so pognali ostali vozovi.

«No, zdaj zbežaj Luko,» se je smejal dolgin v brado. «Sam hudič ve, kje se ustaviš nocoj.» Zadovoljno se smehljajoč, je zaklenil vrata za seboj.

Zunaj se je zgostila trda tema, mrzli vetrovi so se rvali z gorkimi. Metali so čez strehe, v vrata in okna grmeče base harmonike, ki je užigala po vsej cesti od dolgega predpusta že precej trudne noge.

Pri Zamejčevih nocoj niso prižgali luči. V temi sta se poslovila Matija in župnik, ki sta si ves čas molče delala družino.

«Gospod župnik, na pusta se oglasite! Moja družina bo po starem praznovala!»

«Letos pošteno nori! Celo na pepelnico mu ne pridemo do živega!» Segla sta si v roke in Rožman se je zdrznil, tako mrzla je bila Matijina dlan.

Po strehah so se ženile mačke, ko je stopil župnik na cesto. Nehote se je zasmel: «Še za te poje harmonika!»

Nič več ni utihnila. Od jutra do večera je hreščala, pa se ni naveličala, vso noč je vabila na poskočni ples. Gospodarji in hlapci so prihajali zjutraj krmežljavi na delo in sleherno jutro so bila tla pri Znamenju krvava.

Pušlec si je nataknil na obraz prašičji rilec, nove rožnate pentlje si je prišil na raztrgane cunje ter plesal dan in noč. Glasno je oznanjal po cesti: «Pušlec je tu, počastimo našega dobrotljivega patrona Pusta. Holajdri, holajdri!» Zadaž so mu že kožo prebili in prsti so ga boleli od večnega nategovanja harmonike. Škrjančkova očesca so utonila v oteklini, ki mu je izpremenila nos v dozorelo kumaro. Trda pest ga je zadela neko jutro, ko je iz prešernosti igral poskočnico pretepajočim se na klancu pod Kravjo dolino. Janez Krstnik pa je, oblečen v meniško kuto, pobiral mile darove za pobožne brate Pustove družčine, katere so poganjali potem vsi trije pri Pacu.

Na predvečer so zamesile gospodinje; iz obraza jim je splahnela strogost, s katero so ves čas gcdrnjale nad zapravljaječimi možovi. Zasmeljale so se dišečemu, spotenemu testu, ki je jelo delati mehurčke. S svežimi predpasniki, z rokami, zavihanimi do komolcev, so se vrtele okrog ognjišča. Izpod belih rut uhajajoče kodre jim je moka zasnežila. V velikih ponvah se je pretakala mast in veselo so plavali v njej belo obrobljeni krofi. Med težkimi, shajanimi, so se prekopicavali flačati iz smetane. V pečicah so se rumenile visoke špehovke.

Šele pozno v noč so se utrujene počile in si obrisale potna obličja. Ko so se prepričale, da se jim na jeziku tope sladki stvori njihovih rok, so jih zadovoljno naložile v bahatih vrstah. Medtem so dekletke nakopičile v velike, železne piskre rožnate gnjati, mesene klobase, mastna reberca, da se privadijo ognja. Široki cinki masti so se zgostili nad mesovjem, ko so dogoreli ognji ter so se gospodinje in dekletke podale za kratek čas k počitku. Navsezgodaj so zopet oblizavali plameni piskre in blagodejno je dišalo žlahtno meso.

Krčmarji so stali vse dopoldne pri pipah, kajti silna žeja je že mučila farane. Gospodinjam je lilo z obraza. Na ognjišču je brodljalo zelje, kuhano na suhi juhi, iz lonca je molel snežnobeli rilec

prašičeve glave. Vse oči so se boječe ozirale na uro, da bi zamuda ne oznevoljila hišnega gospodarja, ki je široko postopal po dvo-
rišču in priganjal hlapce, naj se praznje oblečejo. (Dalje prih.)

Igo Gruden / V mesečini

Molčé mesečina

nad mestom razpela je bele, golobje peroti:
globoke so sence ... a misli še globlje na poti
do tebe, ti daljna, ti sveta,
ki v vence tožbá in željá orošênih
te človek opleta
v polnočni samoti.

V tenčice začarana daljna tišina
zveni od obzorij mehkó zvalovljênih,
drhti iz višin,
šumi iz globin vseh neznanih daljin —
in pesem se s pesmijo čudežno spleta:
o, bova midvá
nad brezdni svetá
se kdaj vravnovesila v pesem soglasja,
med ritmiko večno brezčasja
pobožno zamaknjena, verno zajeta,
ti daljna, ti sveta?

O vonj, ki iz kelihcv sanj in spomina
zamamljaš, zapredaš v zatišja brezdanja
duhá vseobsežnega:
je v tebi rešitev,
v ljubavi izpolnitev
iskanja brezbrežnega?
Si slutnja onstranstev?
sên daljnih poslanstev?
grenkoba spoznanja,
kesanja neubežnega? —

Vsa daljna daljina
v golobji čistoti
nad mestom, nad svetom molčé je razpeta:
kot vélika, nema izpoved med nama
in kot odpušcanje, deleče tolažbo z rokáma,
zvencíma tiho v polnočni samoti
med nama obema, ti daljna, ti sveta...

Iz delavnice za komentar Prešerna

Uredništvo «Ljubljanskega Zvona» me je naprosilo, da napišem oceno «Prešernove čitanke v dveh knjigah», ki jo je priredil doktor Avgust Žigon, izdala pa l. 1922. tiskarna Družbe sv. Mohorja v Prevaljah. Razen izšlih dveh knjig pa obsega vse delo, kakor čitam na 223. strani prve knjige, še razpravo «France Prešeren in Čopova akademija: I. Stik z literarno davnino domačo tja do Akademije. II. Umetniško stališče akademije Čopove. III. Prešernove Poezije: spev o akademiji Čopovi», dalje «Pripombo k I., II., III. razpravi», potem posebno razpravo «Orglar» in končno še tudi «Dostavek: Vnanji dogodki Prešernovega življenja». Spis torej še ni kompleten. Ker se pa citira že 50. stran «Pripomb» n. pr. v Puntarjevi razpravi: Dante in problem Prešernove «Nove pisarije» (v slovenskem zborniku «Dante», 1921, str. 98. in 229.), sklepam, da izidejo v doglednem času tudi zaostali deli ter mi dajo priliko govoriti o zaključni besedi dr. Žigona k problemom, katerim je posvetil mnogo resnega in (29) intenzivnega dela. Posameznosti iz priprav za komentar v novi izdaji Prešerna, ki jo pripravljam za Tiskovno zadruho, pa hočem objavljati že sedaj.

Zdi se mi potrebno naglasiti že sedaj, da Žigonovih in Puntarjevih dosedanjih izvajanj o matematičnem središču in matematični arhitektoniki v Prešernovih pesnitvah ne morem upoštevati tako, kakor bi zaslužila njuna ljubezen do predmeta ter njun napor, dobiti za vzljubljeno tezo dokazov, in kakor bi bilo tudi v skladu s ceno, ki jo dajem sicer ugotovitvam in poglobitvam, ki so se izvršile ob njunem arhitektonskem iskanju, slavečem letos že dvajsetletnico prve objave (prvi Žigonov članek, ki spada sem, je izšel v Dom in Svetu leta 1905.).

Doslej mi je vsak mojih kontrolnih korakov skepso le povečal.

Vem, da je objavil Gaisford leta 1810. v Londonu Enhejridijon aleksandrijskega gramatika iz 2. stoletja po Kr. Hefajstijona, ki govori o literarnem stvarjanju po antitetičnem pravilu; da je izdal Jacobs v letih od 1794. do 1814. v Leipzigu 8 zvezkov znamenite «Anthologia graeca», kjer so priobčene tudi pesnitve v obliki piščalke, žrtvenika, jajca itd., kakor jih je koval n. pr. v 3. stoletju po Kr. slaboznani Simijas; da govori v dobi romantike izmed priznanih poznavalcev klasične metrike n. pr. Gottfried Hermann v knjigi Elementa (pozneje Epitome) doctrinae metricae o središču (mezode), antistrofah in simetrični kompoziciji v grški korični poeziji (v izd. 1816, 727 do 735), a Viljem Lange v delu Entwurf einer Fundamental-Metrik oder allgemeinen Theorie des griechischen und römischen Verses o antitetičnih pesnitvah (v izd. 1820,

§ 75). — Toda ne smem tudi prezreti, da Hermann simetrične kompozicije ne proglašaja za splošno karakteristiko antične poezije in da imenuje Lange antitetične pesnitve «metrične igrače brez notranje vrednosti». (Puntarjevo vedno zopet se ponavljajoče operiranje s formulacijami, do katerih so se dokopali le po lastni sodbi nekateri novejši filologi, je po mojem mnenju izgrešeno, ker moti mirno predstavo tega, kar je sploh moglo biti v Čopovi in Prešernovi evidenci.)

Vem, da simbolika številke antičnemu človeku ali Danteju ni bila tuja stvar. — Toda preden hočem prilagoditi to ugotovitev na 3. desetletje 19. veka, moram vzeti v račun tudi razliko, ki obstoja v tem, da je bila ta simbolika še v Dantejevih časih zasidrana v sistemih dobe in živa, 500 let pozneje pa mrtva in skrivnostna šablona.

Vem, da je proglašal Friderik Schlegel «združitev antike in moderne» za «najvišje vseh vprašanj o umetnosti in poeziji» (Athenaeum III 1800, 102, 181). — Moram pa tudi upoštevati: da romantični pesniki niso pesnili po načelih matematične arhitektonike; da sinteze na osnovi matematične arhitektonike Schlegel ni zahteval; da je videl glavne znake romantične poezije v «umetno urejeni zmešnjavi, tej dražestni simetriji nasprotij, tej čudoviti večni izmeni entuzijazma in ironije». (Puntarjevo citiranje izvajanj modernih nemških literarnih historikov se mi zdi v tej zvezi še posebej nepriporočljivo, ker slonijo ta izvajanja pogosto na pismih ali beležkah, o katerih Čop še pojma ni mogel imeti.)

Vem, da je bil Čop vnet zagovornik Schlegljeve šole, saj sledi to jasno n. pr. iz pisem Viellija Čopu z dne 20. maja 1823. in 14. avgusta 1824.; vem tudi, da je Čop poznal Langejevo in Hermannovo metriko, Danteja, in še mnogo mnogo drugega, in da je imel Prešeren v biblioteki Langeja in pa Gottholdove Anfangsgründe der griechischen, römischen und deutschen Verskunst iz leta 1820. — Toda zdi se mi koristno, ne pozabiti tudi okoliščine, da nisem mogel najti v Čopovih zapiskih in obširni korespondenci niti najrahljšega migljaja za podmeno, da bi bilo Prešernovega mentorja vprašanje matematične arhitektonike ali simbolike številke sploh sililo k razmišljanju, ali da bi se bil ustavil ob dotičnih mestih v Hefajstijonu, Hermannu in Langeju in iskal v antiki še preko njih, ali pa celo šel dalje od teorije in prakse romantikov ter določil novo formulo sinteze antike in romantike na osnovi matematične simetrije. (Kar čitam v Puntarjevih Zlatih črkah 61, da bi se nahajala v Prešernovem zapuščinskem aktu tudi prva izdaja Hermannove Epitome, je pomota in posledica

prenagljenega sklepa, ker v Prešernovem zapuščinskem aktu Hermannove Epitome v resnici sploh ni; ta prenagljeni sklep me je iznenadil tem bolj, ker se nahaja mesto v eksponirani zvezi s podčrtanim poudarkom: ali pa tudi za dr. Kidriča «drži dovolj trdno ta direktni dokaz za vir Prešernove simetrije», češ, «da je s tem udarcem docela razbit odpor — protiarhitektonikarjev».)

Ker so okoliščine take, se more govoriti o matematični arhitekturi v Poezijah le tedaj, če je v njih tako trdno fiksirana, da je mogoča le taka razlaga, ki je v skladu s podmeno, da si je zamislil poet za posamezno pesnitev ali skupino takoj po konceptiji ideje neko gotovo matematično shemo ter jo obdržal kot določeno, četudi ad hoc narejeno obliko v evidenci.

Zmrla sploh za strogo arhitektonsko obliko ne bo odrekal Prešernu nikdo, kdor doume zlasti obliko v Pevcu, v kateri niso le po vrsti v rimah angažirani vsi vokali, ampak upoštevano tudi koncentrično pravilo (5 kitic, srednja ima 4 vrstice, 1. in zadnja po 2, 2. in predzadnja po 3, glej Koršev prevod Prešerna str. LXXIX. in izvajanja Puntarjeva v Času 1911, 275). Vem sicer, da je angažiral samoglasnike v rimah že Walter v. d. Vogelweide (prim. tudi Puntar na navedenem mestu) in da se jih je posluževal leta 1473. J. Charlier Gerson po vzporedbi njihove jasnosti še za predloževanje glasbenih tonov (Cerkveni Glasbenik 1900, 90), vendar moram priznati, da niti ne morem navesti vzorca Prešernovi obliki, niti si še ne upam trditi, da je oblika Prešernova iznajdba. Toda nedvomno je, da gre tukaj za gotovo in simetrično obliko, ki je vezala poeta ves čas ustvarjanja. Pesnitev pa je tako kratka, da je simetrija zgradbe takoj vidna tudi očesu, in ritmika njene simetrije med čitanjem dosegljiva tudi ušesu. In to je zame nekaj čisto drugega, nego vse ostale osnove Žigonovih in Puntarjevih izvajanj o arhitekturi v Prešernu, kjer gre za elemente takega literarnoartističnega užitka, ki ga občani pri golém poslušanju sploh ne morejo ineti, pri čitanju pa le tedaj, če so prešteli edince zgradbe in napravili eventualno še tudi druge operacije, a tudi v tem primeru samo tisti, ki imajo za užitek takih ugotovitev sploh potrebno dispozicijo. Venca 1. sonet, ki priča o poetovem čutu potrebe, Slovencem to umetno obliko razložiti, in pa klasična «Pevca», katere zgradba se dá vendar takoj z očmi zajeti, sta zame glasa opomin, da bodimo previdni, preden predpolagoma za Prešerna, da bi bil prenašal v poezijo elemente slikarstva ali arhitekture na način, da se jih oko ne bi moglo radovati, ali pa, da bi bil počiljal med Slovence pesnitve z arhitektonskimi skrynocimi in rebuzi.

Že leta 1911. sem izrazil v Zvonu pomisleke proti podmeni, da bi se bil ravnal Prešeren po shemi matematične arhitektonike pri ustvarjanju skupine Sonetov nesreče in v Krstu ter v prirejanju Poeziji. Po 13 letih lahko naglasim, da moram tiste pomisleke kljub novim zagovorom še vedno v celoti vzdrževati.

Če bi bila pravilna domneva Puntarjeva («Dante» 128), da bi bil zgradil Prešeren ravno sedmero Sonetov nesreče «tik pred Julijino dobo» na osnovi ideologije o sedmici kot izrazu «neke njegove estetske misli na mistično formalen način», in da bi mu pomenila v tej sedmodelni skupini «sedmica popolnost, dovrhanost in absolutnost v eni velenesreči in velebolečini», potem bi po mojem prepričanju gotovo in čisto gotovo poet ne bil še pred objavo v Čbelici IV. s črtanjem soneta «Pov'do let starih čudna izročila» sedmerodelnosti skupine za vedno razbil. (Puntarjevo datiranje Sonetov nesreče v dobo «tik pred Julijino», k čemur ga je zavedel pač dr. Žigon s Prešernovo čitanko 9, kjer so Soneti nesreče na koncu «prve dobe» in tik pred «drugo, tako zvano Julijino», je po mojih mislih napačno, ker se skladam z istim dr. Žigonom, Zbornik Matice Slovenske 1906, 66, da je nastal ta cikel sonetov leta 1832., torej tik po začetku Julijine dobe.)

Da bi bila Prešerna v Julijini dobi sedmica postala «sveta», kakor meni dr. Puntar v Zlatih črk 2. delu (Dom in Svet 1921, 211) radi števila črk v nemški pisavi «Primitz», oziroma da bi, kakor sodi dr. Puntar («Dante» 128), odslej Prešeren «izvajal s tem simboličnim številom veliko estetsko količino svojega „boga“», ta podmena zame sploh ne more priti v poštev, ker: 1.) vem, da je posvetil Prešeren svoj Venec «Primizovi Julji», oziroma «Primicovi Julji», pisal torej njeno rodbinsko ime najprej z bohoričico, pozneje z gajico; 2.) vem, da je bilo meni in vsem, do katerih sem se obrnil po «strokovno» mnenje, «sveto» vedno in vsakokrat samo krstno ime izvoljenke in nikdar priimek. (Pri iskanju primerov za pisavo imena «Primic» je Puntar prezrl, da je v ljubljanskih gimnazijskih programih v dobi 1824 do 1830 Julijin brat Janez le v šolskem letu 1828 do 1829 za beležen kot «Primitz», drugače pa dosledno kot «Primiz», torej s šestimi črkami.)

In končno Puntarjevo namigavanje (Zlate črke 69), da bi Prešeren našega soneta v Poezije leta 1846. zato ne bil sprejel, da je ostalo skupno število sonetov namesto 43 le 42, torej = «7 × 6»? Ko ga je pa črtal že leta 1833., ko še gotovo ni mogel slutiti, koliko sonetov se mu nabere do izdaje Poeziji! (Po mojih mislih ravna dr. Žigon proti pijeteti, ki smo jo dolžni poetovi zadnji redakciji,

ko v Prešernovi čitanki zopet vzpostavlja »sedmerodelno kompozicijo« (Sonetov nesreče, pri kateri je Prešeren s črtanjem soneta »Pov' do let starih čudne izročila« dvakrat jasno in nedvorno dokazal, da je ni in ni hotel.)

Pri Krstu je bilo treba ovreči moj pomislek, da se matematična arhitektonika ne sklada prav z dejstvom, da je imel ep leta 1836. samo 52 stanc, leta 1846. pa dobil še eno («Bogu sem ^{bunt,} večno čistost obljubila...»), ki je dobila mesto med prejšnjima 41. in 42. Toda edini ugovor Puntarjev («Dante» 128), da bi bil igral tudi tukaj pri Prešernu vlogo ozir na sedmico in da bi bila med njegovimi motivi za ustvaritev nove stance tudi namera, dobiti za stanco «izmed oblakov solnce zdaj zasije», ki je bila leta 1836. v vrsti 48., sedaj «kritično $7 \times 7 = 49.$ » mesto, nima zame niti trohice prepričevalnega: slej ko prej sem prepričan, da je vrnil Prešeren stanco «Bogu sem večno čistost obljubila» zgolj iz vsebinskih razlogov (Bogomilin oris situacije v stanci «Da bi od smrti rešil te nesrečne» se mu je zdel pač premalo jasen) in da pri tem niti minuto ni mislil na pozicijo kakšne «kritične $7 \times 7 = 49.$ stance»; in slej ko prej sodim, da bi bil umel Prešeren v Krstu uveljaviti matematičnoarhitektonski princip, če bi si ga bil osvojil res že leta 1832., tudi leta 1836., in sicer na način, da njegova arhitektonska zadrega ne bi bila tako očitna. (Za evidenco sedmoričnega principa v Krstu se mi zdi slabo izpričevalo, da se matematičnoarhitektonski vzorec Žigonov v Prešernovi čitanki 67 ne krije z Grafenauerjevim v Zgodovini I, 120, oziroma Puntarjevim v Zlatih črkah I, 69.)

Posebne razprave o »umetniški kompoziciji« Poeziji, ki mi jo je napovedal dr. Puntar pred 13 leti v Zlatih črkah I, 70, doslej še nisem čital.

Starejši pomisleki imajo torej zame še vedno prvotno dokazilno svojo moč. A čim sem začel v ta posebni namen na osnovi ljubljanskega gradiva in pod vidikom vprašanja, ali je imel poet pri oblikovanju treh umetnin, ki so igrale pri obravnavi problema važno vlogo, namreč obeh elegij v spomin Čopu in soneta «Je od vesel'ga časa teklo leto», res matematičnoarhitektonsko shemo v evidenci, sem prišel do odgovorov, ki se mi zdijo naravnost matematičen dokaz proti matematični arhitektoniki in predpolaganju stvarjanja zgolj po diktatu kakih »arhitektonskih potreb».

V nemški elegiji «Dem Andenken des Matthias Čop» je bilo izhodišče matematičnoarhitektonskega komentarja v ugotovitvi, da je v redakciji, ki se je nastanila 25. julija 1835. v «Illyrisches Blatt» in sprejela leta 1846. tudi v Prešernov »nameček

nemških pesmi», mogoče razločiti dva dela z enakim številom tercín (12), med katerimi se dasta eventualno dve v 1. delu imeti za »uvod», dve na koncu 2. dela za zaključek (Žigon: Dom in Svet 1906, 736; Zbornik Slov. Maticе 1906, 107; Prešernova čítanka I, 61).

Toda fragment elegije, ki ga je objavil dr. Žigon v Slovanu 1917, 117, mi dokazuje, da je namenil Prešeren prvotno za tiskarno elegijo brez take matematične simetrije. Gre za list, na katerega je napisal Prešeren lastnoročno 5 stvari: a) v levem zgornjem oglu št. «2»); b) zadnjo, t. j. v tiskani redakciji 24. tercino elegije; c) nadpis «Censursanstände»; č) 6 tercín, katerih prva se krije približno s tiskano deseto (Du schiedest von der Welt begeisterte trunken...), sledečih 5 pa odgovarja tiskani enajsti in dvanajsti le po razporedu, dočim jima vsebina ni ista (v fragmentu se govori o Čopovi ljubezni, zaničevanju «najplemenitejšega v življenju», triumfu ošabnežev in podrejeni vlogi slovenstva, v tisku le na splošno o zaniku dvomov in upov); končno se nahaja na listu še d) Prešernov podpis (2 tercini in podpis na drugi strani). Tercine, ki sem jih navedel pod d), so med rdečima, s svinčnikom narejenima oklepajema. Sodim, da je historijat fragmenta nekako tak: pesnik je izročil kak teden po Čopovi smrti uredniku lista «Illyrisches Blatt» elegijo, v katere 1. polovici je bil naš fragment, torej 15 tercín, za isto 29. številko z dne 18. julija 1835. kakor nemška poeta Hermannsthal in Laschan; urednik, ki je imel zaradi Prešernovih prekonkretnih namigavanj v tercínah 10. do 15. sitnosti s cenzuro, je Prešernu elegijo vrnil ter objavil 18. julija samo Hermannsthalovo in Laschanovo; Prešeren je nadomestil 6 inkriminiranih tercín s 3 novimi, nakar je mogel «Illyrisches Blatt» v prihodnji številki elegijo objaviti, obenem je pa zase ali za koga drugega prepisal novo obliko elegije in to, kar se je zdelo cenzuri nevarno. (Na prvi strani ohranjenega lističa je 17 vrst, za ostalih 23 tercín bi bile po istem računu potrebne 4 strani = 2 lista 4° = 1 preganjen list folio, s čimer je v zvezi morda številka na našem fragmentu.)

Da bi bil Prešeren v označeni zvezi zaradi vsiljenega predelavanja in krajšanja prve polovice tudi drugo polovico, kjer kaka predelava iz vsebinskih razlogov ni bila potrebna, skrajšal od 15 na 12 tercín?! Ne, take domneve, kateri se upira po moji sodbi tudi plastika, logika in ekonomija v 2. delu, brez neizpodbitnega dokaza ne podpišem nikdar!

Ker se mi zdi moj račun v glavnem pravilen (za posamezne malenkosti historijata ne gre), se mi zdi pravilna tudi sodba, da

(23) spada v novi izdaji Prešerna v nemški elegiji v spomin Čopa na mesto 10., 11. in 12. tercine fragment s 6 tercinami (v «namečku» leta 1846. Prešeren še ni mogel predložiti tercin, ki jih je isti cenzor 10 let prej črtal), in da je matematična simetrija v njeni tiskani obliki posledica slučajnega postopanja ljubljanske cenzure.

Matematičnoarhitektonski komentar slovenske elegije «V spominj Matíja Čopa» sloni na ugotovitvi, da je distihon «Polno si njih znádnost imél, velikan učenosti | Čop! Zakláde duhá Krêzove bíl si nabral» (Novice 25. februarja 1846.), oziroma «Polno si znadnost imel njih, Čop, velikan učenosti | Res si zakláde duhá Krêzove bíl si nabral» (Illyrisches Blatt 28. februarja 1846., Poezije 1847, 95 z varijanto: Ti si zaklade...) v treh označenih Prešernovih objavah osmi med 15, torej ravno v sredini, in da se dajo v istih objavah trije distihi označiti za «uvod», 3 za «sklep» (Žigon v Dom in Svetu 1905, 605 in Prešernovi čitanki 150, Puntar v Zlatih črkah I, 69).

Toda zgodovina pesnitve, ki se dá v Prešernovih lastnih redakcijah zasledovati od prvega zasnutka ob desetletnici Čopove smrti pa preko objave v Poezijah tja v leto 1848., mi priča, da je prišel označeni distihon v matematično sredino iz razumljivih vsebinskih in matematičnoarhitektonskih razlogov in da poetu njegove pozicije in oblike tudi še po objavi v Poezijah ni bilo mnogo mar.

Poet je hotel najprej imeti prijateljevo ime v začetku elegije ter je napisal pet distihov z začetkom: «Senca te grôba hladi Čop mirniga let desetero | Slava po nar ljubšim tēbi žalúje sinóv...» (v Prešernovi ostalini, objavil Žigon v Dom in Svetu 1905, 748). Iz zarodka je izoblikoval pač še l. 1845. prvo zaokroženo obliko (Prešernov rokopis v ostalini št. 11), v kateri je hotel poudariti neugodnost slovenskih razmer za procvit poezije, značaj lastnega poetičnega ustvarjanja pred intenzivnejšim razglabljanjem pod Čopovim vplivom (2. in 3. distihon: «Svoj čolnič stēsal sim z Bógam zročil ga morju | Skál brêzncv se ogibát' šē nenavàjeniga. || Zvézde, ki reš'jo bilé neznáne, ki čoln pogubêjo | Lel bil moj kermar, drúgi je bil Palinúr»), pomen Čopovega mentorstva («Ti [ki si imenovan v nadpisu in radi katerega smo se zbrali] nam otel čolnič si...»), Čopovo usposobljenost za mentorstvo («Skrita nôbena bilà ní zvézd, ti nebà poezíje...»), bridkost izgube za slovenstvo («Zastávil kómej si pero...») in žalostno desetletnico prijateljev. (Nesprejemljiv je zame komentar, ki ga daje Žigon v Dom in Svetu 1905, 600–611, 684–685, da bi naglašal namreč Lel Amor Čopa kot «utelešeno ljubezen», oziroma «...iskreno vez,

...idealno prijateljstvo med Čopom in Prešernom, a tudi med Čopom in Čbelarji», in da bi bil Lel-Palinur Čop, ki je utonil. In sicer se mi zdi ta komentar nesprejemljiv iz sledečih razlogov: 1.) metafori: bog ljubezni = poosebljena prijateljska ljubezen in mentor Čop — manjka po moji sodbi vsaka nazornost; 2.) pentameter «Lel...», ki je v tem čistopisu ločen od odgovarjajočega heksametra le z vejico, v Poezijah pa s podpičjem, hoče po mojih mislih nadaljevati heksametrovo misel o opasnosti čolnovega položaja, dočim se začenja nov položaj šele s poudarjenim «Ti»; 3.) Prešeren s svojim izrazitim čutom za stopnjevanje ne bi bil podčrtal Čopove smrti dvakrat, v 3. in 11. distihu, in sicer prvič še preden je označil pomen novega krmilarja. Pesnik je hotel pač poudariti, da se je nahajala barčica početnega njegovega pesnikovanja tudi radi tega v opasnosti, ker ji je bila ljubezen, ki mu sama ob sebi ni mogla odkriti zakladov svetovne literarne umetnosti, slab krmar, kakor je bil slab krmar tudi Palinur za Eneja.)

Osmi med distihi je v tej obliki elegije sicer res distihon «Polno si vsih znádnost imel, velikan učenosti! | Čop! zakláde duhá Krêzove bil si nabrál», toda — sledi mu samo šest in ne sedem nadaljnjih. In ker gre za čistopis, ki je opremljen tudi z metrično opombo, je zame izven vsakega dvoma, da Prešeren ob prirejanju prve zaokrožene oblike in ob prvi misli na objavo ni imel v evidenci Žigonove matematičnoarhitektonične sheme.

Isti čistopis je pozneje Prešeren popravljal z novim peresom in novim črnilom, torej po preteku dobršnih dni ali tednov. Tudi te korekture pa še niso obrodile manjkajočega distiha, ki bi po-
maknil osmega v matematično sredino. Korekture so prinesle med drugim v 2. distihu besedilo: «Stešemo svoj čolnič z Bogam zročmò ga valóvam», v 3.: «Lel bil naš kermar...», v 8.: «Polno si njih znádnost imel...». Pesnik je hotel torej dvigniti elegijo na videz od lastnega na širji čbeličarski nivô (stešemo» in «naš» je lahko pluralis maiestaticus), ostal je pa seveda pri prvotni misli, saj je še vedno natančno vedel, da Čop ni bil za vse čbeličarje to, kar je bil zanj. (Terminus «Čopova akademija», ki ga uvaja Žigon v posebni razpravi pod tem naslovom v Književnem Jugu 1919, 193 in v Prešernovi čitanki, moram odločno odkloniti: 1.) v razmerju kroga čbeličarjev sploh ni bilo nič akademičnega; 2.) Čop za Čbelico ni dal inicijative, ampak Kastelic, prim. Prešernov sonet Mihui Kastelcu in pa izvajanja Kosmačeva v Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1857, 64 ter v Glasniku 1864, 246; 3.) Čop pri urejevanju ni imel glavne besede, ampak Kastelic, ki je svoje

uredniške pravice skrbno čuval, prim. moja izvajanja v Vedi I, 148; 4.) Čop je bil le Prešernu res mentor, v ustvarjanju drugih čbeličarjev pa ni vidno, da bi jih bil resno skušal privedi v »pravo deželo duhov«, kar bi bilo tudi zaman; 5.) «Annalen der k. k. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach, 1822 und 1823» s članekom «Die Akademie der Operosen in Laibach», ki je bil Čopu l. 1831. pri spisovanju literarne zgodovine za poznanje akademije edini vir [Zbornik Mat. Slov. 1899, 146], so izšli, kakor kaže letnica na naslovnem listu in pa seja Kmetijske družbe z dne 3. maja 1830., šele l. 1830., tako da so l. 1829. vsi skupaj pri iskanju imena za novi almanah o stari akademiji in njenem simbolu čbelici ^{franc.} pofahtali vsej priliki še bore malo vedeli; 6.) ime «Kranjska Čbelica» je moglo nastati brez zveze z akademijo, tako kakor pred njim n. pr.: Die Biene oder Samml. moral. Aufsätze, Leipzig 1792, ali: Die Nord-Albingische Biene, ein Blatt für alle Stände, Rendsburg 1824—1827, ali: die Biene, ein Unterhaltungsblatt aus dem Gebiete der Literatur und Kunst, Hamburg 1825—1830, itd.)

Desetletnica Čopove smrti je bila minila in šele v začetku leta 1846. se je odločil Prešeren za objavo slovenske elegije, ki je izšla 15. februarja v Novicah «po gerški in latinski», tri dni pozneje v nemškem «Illyrisches Blatt» po nemški meri. Osmi distihon je v Novicah obdržal svojo popravljeno obliko, v nemškem listu se je izpremenil le v toliko, kolikor je zahteval drugačen prozodičen princip. Razen tega je prišel sedaj osmi distihon res v matematično središče, ker se je med zadnjim in predzadnjim pojavil nov distihon: «Seme, ki Ti zasejal si ga, gre že v klasje veselo | Nam, našim, dokaj vnukam obeta sadu» (Novice), oziroma: «Seme, ki Ti zasejal si ga, že grè v klasje veselo | Nam in za nami dokaj vnukam obeta sadu» (Illyrisches Blatt). Obe ti obliki elegije je sprejel z majhnimi izpremembami Prešeren tudi v cenzurna rokopisa Poezij, namreč najprej v cenzurni original (= Blaznikov rokopis, po katerem so Poezije tiskane) po «meri po zgolih vdarjih», nato v cenzurni duplikat (= književno-revizijski primerek rokopisa, ki je prišel od Pavška po ukinitvi cenzure k Metelku in iz njegove zapuščine v muzej), po grški meri. (V Žigonovem poročilu o cenzurnih rokopisih v Dom in Svetu 1905, 680, Časopisu za zgodovino in narodopisje 1906, 179, in v Kronološkem pregledu 67—72 je več napak: ni pravilno, da bi bil muzejski primerek «prvi», «prvotni», in Blaznikov «drugi», ampak pravilno je narobe, namreč da je Blaznikov primerek, ki je imel, ko ga je pesnik predložil in dobil nazaj, seveda tudi Krst

in nemški Nameček, napisan pred muzejskim in torej »prvotni«, saj ima Blaznikov primerek mnogo korektur tam, kjer je v muzejskem le čisti prepis zadnje redakcije iz onega; muzejski rokopis nima, kakor misli dr. Žigon, samo enega, oziroma po Kronološkem pregledu samo dveh epigramov več nego Blaznikov, ampak tri, namreč epigrame Abecedarju, Izdajavcu Volkmerja Fabul in Novičarjem, odprto pa moram pustiti do vpogleda v Blaznikov original vprašanje, ali je Prešeren te epigrame šele pri spisovanju duplikata vrinil ali pa v originalu po vrnitvi iz cenzure, kakor meni na osnovi litografirane izdaje Grafenauer v Zgodovini I, 146, strani 121–122, na novo prepisal; na Dunaj v cenzuro se ni poslal samo Blaznikov rokopis, kakor meni dr. Žigon, ampak tja sta se poslala oba cenzurna primerka, ker samo v muzejskem primerku je bil epigram Murku, ki ga je dunajski cenzor črtal, na 120. strani, ki jo omenja cenzor v aktu; Zdravljica v muzejskem primerku ni, kakor meni dr. Žigon, »brez štrofe 3.», ki jo je vklenil dunajski cenzor le med rdeče oklepaje, pač pa je tudi tukaj vsa prečrtana na isti način kakor v Blaznikovem rokopisu, kjer štrofa 3. sploh ni posebej označena, kar je meni dokaz, da je Pavšek šel še preko intencij dunajskega cenzorja in pri »pri-rejanju» Prešernovega originala svojevoljno črtal celo Zdravljico.)

Tako smo se približali bistvu problema matematične arhitektonike v slovenski elegiji Čopu, namreč odgovoru na vprašanje: ali je Prešeren vsaj sedaj tik pred 15. februarjem 1846, ko je pri-rejal rokopis elegije za Novice, distihon »Séme, ki Ti zasejál si ga...« spesnil in vrinil pred zadnji distihon iz matematično-arhitektonskih ali pa iz vsebinskih razlogov; ali z namero, da bi se zasvetil distihon »Polno si njih znadnost imél, velikan učénosti | Čop!...«, v matematičnem žarišču, ali pa zato, ker se mu je zdelo potrebno v posebni zvezi še nekaj povedati? Odločno zanikam prvo eventualnost ter navajam za motiv druge ozir na Novice, kjer je v resnici šlo tisto »seme... že v klasje veselo«!

Izšle so Poezije, revolucija je pobrala cenzuro, preteklo je več ko poldrugo leto in Kastelic se je odločil, da izda 5. zvezek Čbelice. Prešeren mu je dovolil natisk 4 pesmi, ki jih je Kastelic že imel (gre pač za Nuno, Senana, Šmarno goro in Nebeško procesijo), zahteval pa, da mu jih prej še vrne v zadnjo redakcijo, kar je Kastelic s pismom z dne 19. avgusta 1848. tudi storil (Žigon v Kronološkem pregledu 76). Medtem se je Prešeren odločil, da objavi v Čbelici poleg omenjenih 4 še 2 pesnitvi: Zdravljico in našo elegijo. Za kogar imajo izvajanja zagovornikov matematične

arhitektonike prepričevalno moč, mora sedaj pričakovati, da postane matematična shema elegije v novi objavi morda še markantnejša, zavračati pa misel, da bi smel poet, ki si je osvojil princip matematične arhitektonike, težko doseženo matematično simetrijo razrušiti. Toda kaj kaže pogled v Čbelico? Čop se imenuje samo v nadpisu, osmi distihon se glasi: «Polno si njih znádnost imel, velikán učenostil | Ti zakláde dubá Krézove bíl si nabral», sledi mu pa samo 6 distihonov, ker je distihon o «Semenu...» zopet izginil. (Žigonova trditev, Dom in Svet 1905, 749, da bi ga imeli od leta 1846. naprej «tudi vsi kasnejši tiski te pesmi», je torej pomota.)

Ponavljjam, da je izšla zadnja Prešernova redakcija elegije V spominj Matija Čopa brez znakov matematične simetrije, in mislim, da sem tezo, ki sem jo postavil v začetku razpravljanja o nastajanju te pesnitve, tudi dokazal: da Prešeren tudi pri njej ni imel nikoli namena ustvariti matematične simetrije.

Sonet «Je od vesel'ga časa teklo leto» se je ohranil razen v obeh cenzurnih rokopisih in Poezijah samih še v tuje-ročnem prepisu, ki tvori danes del Prešernove ostaline (št. 17), je pisan z gajico (ima celo ē), in se nahaja na lističu, ki ima na čelu soneta opombo «Für Hr. Dr. Prešern P. Schocklitzh», a na drugi strani (kjer so tudi še 4 vrste soneta), zopet opombo «Für Hr. Dr. Prešern P. Schockl.» in razne Šokličeve podpisne vaje. Dr. Žigon sodi med drugim (Časopis za zgod. in narodop. 1906, 179–186, 210–213; Kronol. pregled 80): da o sonetu ni pred letom 1846. nobenega sledu; da je bil pisan v gajici že Prešernov original in da bi «potemtakem... morali ta sonet datirati v leto 1845. na podlagi njegove gajice»; da ga je zamislil poet «daleč že takraj prave Julijine dobe (ki se je začela leta 1831. in ne 1833. kakor se pravi v sonetu), nikakor ne kot izraz žarkih, živih še čustev do Julije, ampak kot realizacijo neke arhitektonske umetniške ideje svoje»; da v shipu nastajanja celote «Poezij» vzkali iz... umetniško-kompozicijske zahteve sonetov, ki naj bodo vsi ena v sebi zaključena celota, šele naš «hladni» sonet; da tvori vsebinsko osnovo soneta pozni spomin na dva dogodka Prešernova v Trnovem, izmed katerih je bil drugi 1833 posledica prvega 1831; da gre za «I.» Šokliča in da je ta Šoklič, o katerem se Žigonu zdi, da je moral «biti kak diurnist Prešernov v pisarni Črobachov», podpisal Prešerna in napravil tudi prepis soneta; da ga je Bleiweis v svoji objavi Prešernove literarne zapuščine izpustil, «ker je pisan z drugo, ne Prešernovo roko».

Tako dr. Žigon. Danes sem prepričan bolj nego kdaj prej: da sonet «Je od vesel'ga časa teklo leto...» ni nastal iz umetniško-kompozicijskih namenov; da ga je Prešeren zamislil v času, ko je še tudi čutil, da «iskra ognjena» vgasniti se «ne da z močjo nobeno», torej v svoji «ljubezenski dobi», in sicer gotovo ne po letu 1838.; da v njem ni mislil niti zajeti spomina dveh dogodkov niti podčrtati letnice 1833. v oznako, da je takrat nastal sonetni venec, ampak da je hotel po Dantejevem vzorcu proslaviti svojo ljubezen tudi s fiksacijo njenega začetka; da je letnica 1833 namesto golo kronološki pravilne 1831 (katere ugotovitev je zasluga Žigonova), tukaj odmev okoliščine, da je ostalo Prešernu v intenzivnejšem spominu od 1831. leto 1833., ko je po preteku Julijinega oficijalnega žalovanja za bratom, umrlim 28. marca 1832 (Žigon v Dom in Svetu 1921, 38), slišal vedno češče glasove o bližanju med Julijo in Scheuchenstuelom, podvojil dokaze svoje literarne snubitve in s poročilom o zaroki dobil zavest katastrofe.

Autopsija omenjenega lističa je dala meni namreč precej drugačne odgovore nego drju. Žigonu. P. Schocklitzh (ne I!) po moji sodbi ni prepisovalec soneta, ampak v tej zvezi čisto postranska oseba, ki je čečkarila po listu po vsej priliki šele potem, ko je bil sonet na njem že napisan. Prepisal pa je naš sonet v gajici Miha Kastelic. Isti Kastelic, ki je prepisal Korytku do srede leta 1838. Smoletovo zbirko narodnih pesmi v gajici (Zbornik Matice Slovenske 1902, 190; zbirka sama v štud. knjižnici) in nagovarjal Blaznika tudi še po Korytkovi smrti, naj izda njegovo zbirko v novem pravopisu (Časopis za zgod. in narodop. 1910, 296). V tej dobi (1838) je nastal po moji sodbi tudi Kastelčev prepis v gajici, dočim je bil Prešernov original pisan v bohoričici (sledove bohoričice kaže Prešernov prepis tega soneta tudi v Blaznikovem rokopisu). Vse kaže, da bi bil Kastelic tudi že sedaj izdal 5. zvezek Čbelice v gajici. (Pavel Šoklič se omenja v Preš. zap. aktu.)

To so glavni razlogi, da mnogo tega, kar se zdi drju. Žigonu in drju. Puntarju trdno ugotovljeno, ne bom upošteval. Po moji sodbi so ti razlogi taki, da so se zaradi njih zamajali temelji, na katerih se je zidala zgradba matematične arhitektonike v Prešernu. Priznavam, da mi ne bo žal, če se ti temelji tudi nikdar več ne utrdijo. Četudi Prešeren ni pesnil po načelih matematične arhitektonike, ostane zame še vedno Pesnik, kakor je zame Pesnik tudi njegov častilec Župančič, čeravno suvereno odklanja misel na ustvarjanje po načelih matematične arhitektonike, kakor si ga predstavljata dr. Žigon in dr. Puntar. (V dokaz se pozivam na njegovo «Gloso» v Ljubljanskem Zvonu iz leta 1915. na str. 241.)

Karlo Kocjančič / Iz zbirke „Večna plamenica“

Jesenski vetri so zapihali v deželo . . .

Jesenski vetri so zapihali v deželo.

Strast do ploditve in stvarjenja zemeljski vsemateri pojema in prehaja.

Solnce je že zajeto med oblačne mreže, ki vanje zimska starka ga lovi.

Trgatve čas je tu in grozdi, polni soka, hočejo zavreti.

Pripravite kadi in brente, nabrusite si krivce!

Kmalu nam novo vino v sodih zašumi.

Neslišna pesem monotono-žalostno zveni skoz zrak. (Mislim, da me glasneje trga, če zaprem oči.)

Od daleč se zateglo zliva vanjo mukanje goved, ki jih pastir z očadene planine žene v zimske staje.

Hripavi krik letečih jat.

Po skritih kotih pa vrtinci plešejo s pomrlim listjem.

Med brajdami ležim, pod grozdi.

Če le na pol pretežke dvignem veke, se mi zazdi, da sem zagledal modro krilo, ko se je pravkar latnika oplelo, in da koraki drobni proč hitijo.

Poslednje tople struje mi gladijo prsa razgaljena.

In prvi mraz mi že drhti v kosteh.

Pa če se zatopim v kalejdoskopično zmešnjavo živih barv, ki bohote od vsepovsod iz zemlje, če jo zadene val svetlobe:

kaj ni samò nalepotičen, star obraz, ko senca preko nje ledena hušne?

Te liste glej! Še pravkar so goreli kakor rože v jutru, zelene, rdeče, žoltobarvne.

Pa sem si enega med prsta dva pobral in se je razprašil ko kup pepela.

Vsa ta podoba živosti živi na videz.

V resnici je do mozga prepojena s strupom — s smrtjo.

Narava je podobna okostnjaku, ki mu nevidna sila giblje mrtve sklepe.

In je samo od daleč živo bitje.

Ti sokoviti grozdi se še danes spremenijo v čiste strupe.

In ta drevesa, ki polagoma cledenevajo v trdotno spanje — kaj niso le prhljad, ki se nekoč sesede v trhljost svojo?

Bitja, premikajoča se — ne bodo (še to zimo morda) gniloben kos mesa in kepica izmečka?

Kaj je življenje?

Iz smrti se redi, kar zdaj živi — da spet bo hrana tujemu življenju.

Jaz sem izpljunil izpljunek krvi in sline.

Pa to sem jaz, to sem še tisti jaz, ki se polagoma v gnilost pretvarja!

Od nebnice mi zaudarja v nos osladni duh mrtvaški.

Jaz mislim dalje.

Smrt gibanja je konec.

Smrt je pepel in smrt je smrt zavesti.

Čez kratek čas preneham misliti vse misli.

In se pogreznem v votlo pozabljenje.

Vsi moji čuti so se mi uprli.

Če boš čez kratek čas negiben, te zadnje dni za gibanje izrabi; če ti zavest nekoč otrpne, naj tvoja volja še enkrat jo zbiča k delu;

če se nekoč res razkrojiš v nesvestnem spanju, presanjaj prej ta dan, ki ti ostane!

In kakor volkodlak se je vsesala v živce moje pesem ozračja, pesem propada.

In me je v glavo spekla ter jo ko plamenico vžgala.

Jaz z bobnajočim prabivolskim gromom . . .

Jaz z bobnajočim prabivolskim gromom,
ki bo odjekal od pečevja do pečevja in do sluhov vaših,
moram zarjuti krik, kakor mi je ogrodje pretresel in me na dvoje zlomil:

Smrti ni! Vse je razvoj! Obdobja so minula. —

Kako, da je moj vid zaklenjen baš pred to skrivnostjo?

A je življenje moje razkrita muka in neprestano iskanje,
moje zénice so kakor mačje neprenehoma razširjene v temoto!

Zdaj mi je razodeto vse do potankosti:

ker sem v temoto svojo buljil, sem oslepel svetlobi;

ker sebe kot celoto sem jemal, sem bil neznaten

in je bilo celota=drobec vse krog mene.

Jaz sem le del celote — in sem ogromen postal.

Jaz sem le del celote — in sem nesmrten postal.

Jernej Jereb / *Suženj demona*

Še danes trepetam po vsem telesu. Včeraj bi se bilo skoraj izvršilo hudodelstvo v moji hiši. Med mojo ženo in menoj so se pretrgale vse človeške vezi. Postala sva žival, iskala sva z begajočimi očmi predmetov, da se ubraniva drug drugega. Po mojih rokah je lezel strašen občutek sveže krvi.

Nocoj, ko to pišem, sem se zaklenil v svojo sobo, da me žena v spanju ne zabode. Preden je prišla ta beseda z njenega jezika, jo je imela v srcu in v njenih očeh sem videl, da je še ni zavrgla. V samoti svoje kuhinje zbira moči. Jutri ne bom pil kave iz njenih rok; bojim se, da bi me ne zastrupila.

In vendar je ne bom naznanil. In kljub temu ne ubežim od nje. Pa mi je sama priznala, da ljubi drugega. Z rezgetajočim smehom leti na okno, ko zasliši drdranje motorja in trobentajoči glas avtomobila; on se vozi vsak dan mimo naše hiše. Osnutek njenega ljubavnega pisma hranim.

Jutri bom odgovarjal na vprašanja: «Ali je tvoja žena zdrava?» s hinavsko besedo: «Hvala; dobro se počuti!» In vendar je vse, kar se vrši, umljivo, vse je utemeljeno; kdor bi me sodil drugače, napak bi me sodil.

Nekdo mi je dejal, da sem divje rastoče drevo. Ne ugovarjam, ne ugovarjam! Obtožujem pa dobro vzgojene može, ki zapuščajo svoje družine in morijo svoje žene, justica jih pa oprošča. Tega jaz še nisem storil in to je morda moj največji greh...

*

Vem, strašen človek sem. Sam sebe ugonabljam. Življenje me je vrglo v strašnem loku, da sem padel v prostor, ki je podoben poveznjenemu liju. Brezno, ki se mu je razširilo neskončno dno. Ljubiti ne znam več. Srce molči kot mutec. V meni je ostal samo ogenj, ta ogenj pa je strašen.

Kolikokrat sem begal po ulicah tujega mesta, da bi našel koga, da se na njegovih prsih umirim. Srce je trepetalo kot golo dete, v sneg položeno.

Ob robovih brezna pa sem videl prikazni svoje preteklosti, grozne in nasilne, preklete in oboževane. Nekatero so rastle ogromne mimo mene v neskončnost, druge so bile pritlikave, človeškemu očesu jedva vidne. Bil sem zrcalo; vse je odsevalo v meni. Iz omotice sem jedva mogel izluščiti medlo željo, da bi obstal, a niti trdno upanje ni našlo opore v tem strašnem prostoru. Padam... padam...

Ne sodi me, da ne padeš v brezno, in se boš divje sovražil in ljubil, kot se divje sovražim in ljubim jaz. Človeška sodba je krivična in bolj zločinska kot zločin, bolj grda kakor greh.

Ne bom ti vsega popisal, niti v desetih knjigah ne. Moja moč je človeška in bo komaj senco resnice ulovila. Vzemi spačeno senco moje podobe, po nji uravnaj svojo sodbo. Če pojdem kdaj v ječo, ali umrem nasilne smrti, vedi, da sem se raztreščil v dnu brezna in da sem dovršil svoj roman.

PRVI DEL

Moji pradedje so doživeli po devetdeset let; vsakteri izmed njih je imel po petnajst otrok na en zakon. Rojen sem bil v leseni pajštyi, ki je imela eno samo sobico in vežo; sobica pa je bila tako majhna, da še postelja ni imela prostora v nji. Prišel sem zato v podstrešju na svet; v tistih poljesenskih dneh, ko so padale tepke na tla.

Vzgojen sem bil moralno. Če sem skrivaj pogledal v materine prsi, ko je dojila, sem bil tepen. Moja radovednost za golim telesom je bila pekoča. V samoti smo ogledovali otroci svoja gola telesa; ko nas je preplašila ta, smo bili tepeni dvakrat zaporedoma, vsa družina je zardevala od sramu.

Če so odrasli govorili, nas je mikal zamotani zmisel besed; nismo jih razumeli. Kadar so starši opazili našo pozornost, so nas zapodili. Želja, razumeti neznano, je šla z nami.

Za otroka, ki dorašča, je nekaj strašnega spoznanje, odkod so otroci. Prva uganka, ki lomi dušo otrok do bolesi. Prvi gnus, ki pljune na lepe bajke. Te bajke nam je prva ubila deklica, katere mati je bila babica.

Bili smo vzgojeni tako, da smo imeli nekatere dele človeškega telesa za nagnusne in človeka nevredne. V ta svet otroka pa je pala nova vera, ki je podrla vse dosedanje in vžgala široko rano. Še mati se mi je gnusila.

In vendar je ostala še ena tajnost. Skrivnost očetovstva, najtežje umljiva; še ena kalvarija, ki jo je bilo treba preboleti.

Na površen in zelo nelep način mi je to tajnost razodel pastir, da se mi je zavrtilo pred očmi. Močerad mi je legel na srcé. Ta gnus me je pozneje ubijal tako dolgo, dokler se ni vzbudil spolni nagon v meni. Vendar blagrujem dušno bolečino mladosti; lepa je in sveta, dokler ne ugasne.

Kako počasi je lezlo vse to mimo mene, kako se je zajedalo v meso v težkem dvomu in črnem gnusu. Boleče spoznanje so

poglabljevali hlapci in dekle pri dnevnem delu. Bili so večeri po takih dneh, ko sem bil žalosten do solz.

Razumel sem in nisem razumel, dvomil sem in nisem več dvomil. Razodeto mi je bilo, da se vrši z živalmi isti skrivnostni način oplojanja. Videl sem človeka, ponižanega do živali.

*

V tistem času so me peljali v mesto, da bi se izučil za prodajalca. Tam sem slišal kvanto, ki je iz neplodnega zakona iskala pouka v pijancu, ki je bil pohotnež in zavaljenec. V podstrešni sobici me je na skupni postelji hotel tovariš uvesti v skrivnost samooskrumbe. Sredi noči sem planil s postelje, polblazen od začudenja in gnusa. Spal sem na golih tleh.

Debela dekla se je sirovo šalila z mojo sramežljivostjo na način, ki me je radi svoje odpornosti pehal v obup. Moj tovariš se je vsako nedeljo ob uri, ko sta sedela gospod in gospa v gostilniški družbi, splazil k pestunji v spalnico in je ostal pri nji. Po cele ure sem preslonel ob oknu, ki je gledalo na hodnik; bila je tema v sobi, videl nisem ničesar.

Luskina za luskinu se je počasi luščila z jedra. Nekoč sem videl skozi odprto okno v nasprotno stran ulice šiviljo, ki si je slekla bluzo. Kazala je gole, bele roke, srajca je bila globoko izrezana, da se je jasno črtala vzdolbina med grudmi. Roka, v kateri sem držal pero, mi je zatrepetala, kri je zagorela... Bila je to prva ženska, ki je povzročila v meni razdraženost.

S tistim trenutkom se je ustvaril odnos med menoj in med žensko. Dobil sem svoj spol. Misel mi je sedla na možgane in mi blodila kri; nisem se je mogel več otresti.

*

Marsikdo mi je dejal, da je moj največji greh bojazen. Moja mati je bila mučenica dela in ponižnosti. Svojo duševno lastnost sem prinesel v krvi na svet. Bil sem uslužen do sužnosti, tenkočuten do blaznosti. Kdor me je pogledal, si je moral misliti: «Kakšna šleva pa je to?»

Poteza žalosti je visela na mojem obrazu, pa nisem bil žalosten. Nisem pel in ne pil, ne kvantal in ne razgrajal. Kakor da sem se s svojo dušo stisnil v skrajni kot svojega bistva in se od tam opazujem.

Tak sem bil, ko sem začel postajati človek. Le ona želja je gorela v meni: vse vedeti. Bral sem, gledal sem, občutil sem. Znanje sem požiral vse križem, brez zveze in načrta, hlastno in

neumorno. Moje znanje je bilo raztrgan mozaičen tlak. Tako je še dandanes. Ničesar ne znam; vse bi hotel vedeti.

*

Dekle Tereza je bila prva ženska, ki sem se ji poizkušal približati. Bila je majhno, pegasto dekle, ki jo neprestani smeh ni delal prikupne. Nekega večera o počitnicah sva se ob pozni uri vračala sama z dela domov. Bila je čudovita poletna noč, ko oko ne gleda narave, a vidi skozi dotikljaj dekliške roke obtok krvi in beloto njenega telesa. Kaj bi človek počel z nelepim dekletom! In vendar sem jo prijel za roko, ko sva plezala čez prelaz v klanec in sem nagnil svojo glavo k nji. Molčala je, čutil sem le njeno sapo. Poljubil bi jo bil, a tedaj še nisem poznal poljuba, niti lastne matere ne.

Šele po dolgih dneh sem se nekega večera odločil, da jo poljubim. Prijel sem jo za roko, plahost se je borila z željo v meni. Tedaj sva zaslišala korake na klancu. Spustila sva roke in tiho odšla po stezi...

Naslednji dan sem odšel v mesto.

*

V mestu sem iskal stanovanja.

Stopil sem v tlakovano vežo velike hiše, po kateri so odmevali koraki, kakor bi me spremljal lajež psov. Na širokih, položnih stopnicah, ki so se dvigale v prvo nadstropje, sem zagledal žensko. Bila je na prvi videz taka, da se mi je zdela mlada. Njena živo pisana obleka, skrbno počesani in v valove nažgani lasje ter ciganski uhani so varali. V resnici so njene roke, njena koža krog oči in ob ustnicah pričali, da je videz skoro dekliške lepote umeten. V ta videz so pripomogli črni lasje, ki so se svetili od maščobe, in rjave žive oči, ki so neprestano nečesa iskale.

Nisem je utegnil do dobrega pogledati, že sem privzdignil klobuk. «Ali dobim tu stanovanje?»

«Ste dijak, če dovolite? Stanovanje želite? Sprejemem vas. Lepa soba; boste videli. Pojdite z menoj!»

Njena gostobesednost me je spravljala v zadrego. Njen glas je bil sladek. Neprestano se je smejala. Pri smehu se je gorenja ustnica nategnila čez zobe, ki so bili drug drugemu enaki.

Ker nisem dejal ničesar, je govorila:

«Glejte, no, glejte! Dijak ste? Vaše ime, prosim?»

Zardel sem in odgovoril, kakor da je moje ime sramotno: «France Živko».

V kuhinji sem sedel na stol. Ona se je oprla s komolci na mizo in me gledala ter izpraševala o vsem. O starših, o šoli, o moji starosti. Neprestano se je nasmihala in odkrivala vrsto zob.

V stanovanju ni bilo nikogar; le v kotu kuhinje je stala desetletna deklica in pomivala posodo. Velike črne lasé je imela ovite kot krono okrog glave; imela je lepe črne oči.

«To je moja nečakinja,» je dejala gospa Fani, katere ime sem bral na kuhinjskih vratih. «V šolo hodi in mi pomaga; zato ima hrano in posteljo.»

Soba je imela štiri postelje, edino okno je bilo obrnjeno na štirikotno dvorišče. Ko sem vprašal po ceni, se je gospa Fani obotavljala. Gledala me je s svojimi prodirajočimi očmi in ni bila v zadregi.

«Tako, tako,» je ponavljala, nevede, kaj govori. «Glejte, da boste pridni. Ni drugače! Kdo bi si to mislil!»

Nisem je še poznal in nisem vedel, kaj ni drugače in čemu naj si kdo kaj misli. Njen značaj ni trpel molka v pretrganem govoru. Vrzeli je dopolnjevala z neumnimi, brezpomembnimi besedami.

Poslovil sem se in odšel.

*

Čez teden dni smo se naselili v sobo s štirimi posteljami štirje dijaki: Jaz, Stane, Janko in Pepi. Razvit in skoro mladeniški je bil le Janko, ostala dva sta bila otroka. Družilo nas je le stanovanje in šola, naši značaji so bili povsem različni. Med nami se ni moglo utrditi prijateljstvo, hodili smo vsak svoja pota.

Na našo sobo je mejila spalnica gospodičen, ki so bile pri gospé na stanovanju; vmes so bila steklena vrata z belo zaveso zagrnjena in vedno zaklenjena. Gospodične sem videl redkeje kot vsako drugo žensko na cesti. Jedva sem vedel, da hodijo na učiteljske in kako jim je ime: Ljudmila, Slava, Marija in Pepina. Živelimo vsak zase, še pri obedu se nismo videli; dijaki smo se razpršili na hrano po ubožnih kuhinjah.

Njih značaje nam je opisala gospa Fani. Ljubila je živahno Slavo, mrzila je tiho in filozofsko razmišljajočo Marijo. Ostalih dveh ni znala opredeliti, nista se prijeli niti njene ljubezni niti njene mrznje.

Bila pa je sodba gospe Fani kruta in samoljubna, po njenem značaju umerjena. Kadarkoli je prišla v našo sobo in sedla med nas, je govorila silno mnogo. O stvareh, ki nas niso zanimalo, o osebah, ki jih mi nismo poznali.

Iz teh besed se je počasi luščila ona sama in stopala pred moje oči. Le toliko, v kolikor jo je moje majhno poznanje življenja moglo doumeti.

Ta ženska ni bila dijaškim gospodinjam niti za las podobna. Ni ljubila niti molitve niti cerkve. Z vso krčevitostjo je hotela obdržati blesk mladosti, ki pa je bil izginil že davno. Vse, kar si je mislila o sebi, je bila samo prevara. V to samoprevaro jo je silila vzkipela kri nevarnih let, ki je izbruhnila izpod lupine njenega bistva, mislila pa je, da veje mladost iz njenih udov.

V mestu je slovela kot stroga gospodinja. Njena strogost je izvirala iz njene nervozne naravi, ki je mejila na histerijo. Opazil sem pri nji jasno vidne znake veselja nad duševnim trpinčenjem človeka in nad njegovo fizično muko.

Njena mala nečakinja Marica je imela vedno solzne svoje lepe, temnozasečene oči. Bili so trenutki, ko je izlivala ona nanjo vse gorje svojega značaja. Tedaj se deklica ni smela ne smejati, ne jokati. Vse, kar je storila, je bilo napačno. Zmedena je hodila okrog. Nam se je smilila, pa nihče ni smel ziniti niti besede v njeno dobro.

Kadar je bila gospa Fani dobre volje, jo je objemala in poljubljala.

*

Čudovita jesen je bila tisto leto. Od neba do rjave pokojne zemlje je visela jasnina, ki je trepetala v živih barvah. Na ozadje te jasnine so se črtale le zelene ciprese in redke palme in kazale v nebo. Tiste večere so trepetala vsa srca, kadar se je potopilo solnce v ravan, kot da se je pogreznilo v ogromno rano in brizgnilo kri na obok neba. Vzhod je temnila višnjeva senca, ki se je počasi prelivala v črnino.

V predvečer enega tistih dni je zopet prišla v našo sobo gospa Fani. Sedla je na moj ogromen kovčeg in prekrizala roke. Nismo se zmenili zanjo. Bila je naš vsakdanji gost. Videl sem, kako so se njene oči vprle vame in se niso premaknile. Klonil sem glavo še nižje nad knjigo in bral.

Slednjič je spregovoril Stane. Najmlajši izmed nas je bil in najbolj nemiren.

«Kaj je novega, gospa?»

V tem vsakdanjem vprašanju je ležala trohica ironije. Gospa je ni razumela.

«Tako,» je dejala in skomizgnila z rameni. «Gledam. Učite se; po dnevu pohajkujete!»

Taka karanja niso izvirala iz njene skrbi za nas; bila so le primeren okrasek za njen naslov gospodinje; predmet, s katerim je začejala pogovor, zakaj vedela je, da ji bodo ugovarjali in da ona lahko zavzame nasprotno stališče.

«Če bi bili vsi doma, bi bile ceste prazne, gospa!» Stane se je zasmel svojim besedam. Zasmelji smo se tudi mi. Gospa je bila v zadregi; zardela je in pomolčala s stisnjenima ustnicama.

«Gospod France nikoli ne pohajkuje; vedno je v knjigah.»

Mislila je mene. Bil sem v zadregi. Stane pa je dejal: «Ne zna več, kot znajo drugi.»

«Pa je pesnik!» je dejala gospa Fani. V njenem glasu je bila ta beseda poudarjena na poseben način. Nato se je obrnila k meni, njen glas je izražal zanimanje: «Kdaj nam preberete kako pesem? Tudi naše gospodične se zanimajo za vas.»

Sklonil sem glavo globoko na mizo in najraje bi me tisti hip ne bilo v sobi.

«Saj nisem pesnik,» sem dejal pol tiho in globoka sramežljivost je bila v tisti besedi.

Vendar ni bilo mogoče zatajiti greha. Ne vem, ali zaradi mojih dolgih las ali zaradi črne ovratnice, se je bil raznesel glas, da pišem verze. Niti ene pesmi še nisem imel tiskane, vendar ta glas ni potihnil; mojo ubogo, nezasluženo slavo so šepetali od ust do ust; v šoli so se ji pošmehovali iz klopi v klop. Pogostokrat sem občutil ta naziv kot grdo psovko in še danes mi ni prijetno, če me kdo imenuje tako.

(Dalje prih.)

Dr. Niko Zupanić / Izvor Srbov

Predavanje na kongresu «Internacionalnega antropološkega instituta» v Pragi dne 14. septembra 1924.

Sedanji zastopniki slovanske zgodovine in paleontologije so mnenja, da so nosilci srbskega imena tvorili del množice Slovanov, ki je šel iz svoje prvotne domovine proti jugu, v Dacijo in Panonijo, in ki je skušal v V. in VI. stoletju prodreti na Balkanski polotok. Pozneje so predniki Južnih Slovanov prebili obrambno črto Bizantincev ob Donavi in Savi. Naselili so se slednjič v prvih dveh desetletjih VII. stoletja med Črnim in Jadranskim morjem. Med to maso Jugoslovanov je moralo biti tudi pleme Srbov, ki je — po mnenju Jagića in njegove šole — zasedlo povirje Tare in Pive. Od tu so podrgli in organizirali ostala plemena Jugoslovanov v ilirskih deželah. Tem potom notranje evolucije je morala nastati srbska država in njen narod

in tako bi se srbsko ime razširilo na vsa plemena, ki so stanovala v bližini in ki so bila potegnjena v skupnost politične enote.

Za to domnevo pa ni zgodovinskih dokazov in šele v IX. stoletju se srbsko ime prvič omenja na balkanskem polotoku. Vsa ostala pričevanja za dohod Srbov na jug ne potrjujejo te hipoteze, ki jo brani V. Jagić in njegova šola. Na drugi strani pa se omenjajo Srbi v VI. in VII. stoletju med Labo in Saalo.

Edini vir za prihod Srbov in Hrvatov je bizantinski car Konstantin VII. Porfirogenet, ki piše, da so Srbi za časa Herakleja (610 do 641) prišli iz Bele Srbije, pod katerim imenom moramo razumeti zemljo Polabskih Srbov, to se pravi današnje Saksonsko. Za časa prihoda Srbov na jug, skoraj gotovo okoli leta 626., so bili balkanski Slovani pod vladavo Avarov. Te pa so premagali Srbi, ki so začeli sami vladati osvobodjence, to se pravi, ustanovili so državo, kateri so dali narodno idejo in srbsko ime. Zgodovina nas uči, da so nastali narodi potom podjarmljenja ljudskih množic s strani tujcev, ki v splošnem sicer niso številni, a vojaško dobro organizirani in ustanavljajo države. Zmagalci pogosto narodno potonejo v podjarmljenem ljudstvu in tako čez nekaj časa samo ime države in naroda še spominja nanje. Na ta način so Polabski Srbi organizirali na Balkanskem polotoku srbsko državo in ustanovili idejo srbskega naroda, nato pa so skoraj popolnoma izginili v etnološkem oziru.

Toda Srbi niso bili avtohtoni niti ob Labi niti ob Saali, temveč so došli tjakaj z vzhoda. Zgodovina omenja Srbe prvič v I. stoletju po Kr. na vzhodu Azovskega morja v Azijski Sarmaciji, dandanašnji Ciskavkaziji. Plinij omenja Srbe v svoji «Historia Naturalis» (VI, 19) med narodi in plemeni med Kimerijskim Bosporom in izlivom reke Don. Kot sosede Srbov omenja Scize, katerih ime je istovetno z oblikami Zigi, Zinchi, Chisoe, Cissi. Ptolomej omenja (V, 8, 13) v II. stoletju po Kr. Srbe v Ciskavkaziji, med reko Ra in Keravnijskim pogorjem.

Če vzamemo v ozir vse vire in okolnosti, ki nam jih nudi antično slovstvo in orientalska filologija ter etnologija za razjasnjenje Srbov Plinija in Ptolomeja, pridemo do zaključka, da so morali Srbi prebivati na srednjem kolenu Kubana in Čehi (Cissi, Zinchi, Zekhi, Scizi) na gornjem kolenu.¹ Od tu so se

¹ Možno je, da je v II. stoletju po Kr. del Čehov prišel v Dacijo, v južne Karpate, kajti kavkaški Cissi se lahko skrivajo v *Κεϊάγισσοι*. Če je po alarodskem zakonu o izpadu samoglasnikov (K. Oštir, Illyr. Thrak. 90, § 8. a) *Κεϊάγισσοι* (Ptolomej III., 8, 3) v zvezi s Cissi (Kissi), se spravi lahko z njimi v zvezo tudi ime Čehov (Чехъ, Чахъ iz Kiäg[ij]ss-).

morali izseliti pod pritiskom prvih napadov Hunov na Srednjo Azijo in Iztočno Evropo v I. in II. stoletju po Kr. v Transkavkazijo in v primorje Pont Evksina in pozneje v Evropsko Sarmatijo in celo še dalje proti zapadu. Svebi in Saksonci, ki v tem času niso bili Germani, so šli po isti poti.

Kavkaški Srbi so podjarmili en del Slovanov morda že v njih prvotni domovini v Transkarpatiji ali pa pozneje v deželi med Labo in Saalo. Dali so jim svoje ime in vladali so jih kot stan privilegirancev, kot vojniki in plemenitaši. S Srbi in Hrvati so se skupno izselili proti zapadu tudi Kissi (Zihi), predniki Čehov. Vsi ti trije narodi so bili sosedi med Azovskim morjem in zapadnim grebenom Kavkaza (Corax) in ostali so tudi sosedi na Labi, v Srednji Evropi. Od tu (Bela Hrvatska, Bela Srbija) pa so se Hrvati in en del Srbov izselili na Balkanski polotok, medtem ko se Čehi ostali doma in stvorili pozneje slovanski narod Čehov ob izlivu Labe.

Kakšen jezik so govorili Srbi Plinija in Ptolomeja? Vsekakor ne slovanskega, kajti v onem času se je prvotna domovina Slovanov raztezala na jugovzhodu samo do Dnjepra in njena meja je bila oddaljena 500 km od izliva Dona in kubanske črte okoli 800 km. Vse izgleda, da so stari Srbi, Hrvati in Čehi po svojem izvoru avtohtonci alarodske skupine, kot Pelazgi in Etruščani.

Ime Srbov se dá razlagati iz lezgijskega (avarskega) korena *sur* (*sar*, *ser*, *sir*, *sor*), »človek« in kavkaškega množinskega sufiksa *bi*, torej: *sur-bi* (Surbi) »ljudje, rod, ljudstvo«, kot so splošno značenja imena narodov. Isto je s pomenom imena Čeh.

Alojz Turk / Devet Levstikovih pisem Dragotinu Rudežu¹

1.

Dragi prijatelj!

V Ljubljani 2. maja 863

Zelo nas veseli, da je v Kočevji izvoljen g. Svetec; toda »Lai-
bacher Ztg.» denes njegove vclitve ni razglasila; tudi nekteri
burokratje pri nas nekaj pomrdavajo, da bi Svetca utegnili pehniti

¹ Pisma, ki jih je svojemu prijatelju graščaku Dragotinu Rudežu (* 2. VII. 1833., † 21. I. 1885. — glej »Ljubljanski Zvon« 1885, 121 do 123) pisal France Levstik v »letih bede«, se hranijo na gradu Gracerjevem Turnu na Tolstem vrhu pri Št. Jerneju na Dolenjskem. Iskrena hvala g. Josipu Rudežu in njegovi gospé Mariji za prijaznost, s katero sta mi jih 14. VIII. 1924. prepustila v objavo! A. T.

iz volitve, ker je «disponibel,» in v Kočevji samo prislonej. Ali veš Ti, je-li to res ali ne? Če je res, prizadeni si, kolikor koli moreš, da ga kje izvolite za tržana, ker bi utegnila kmalo biti druga volitev, samo da dobro [izve]² zvédi, in pametno se védi, da nasprotniki ne dobodo kacega orožja v roke. O tem sem denes pisal tudi Svetcu samemu, in povedal mu, da si tudi Ti od mene pismo dobil o tej stvari. Delaj, kar moreš! Tu gre za narod!

Zdrav ostani!

Tvoj

prijatelj

Levstik

Naslov na vnanji strani: | Blagorodni Gospod | Karl Rudež | grajščak | v | Ribnici | (Reifnitz) | — Poštni pečat: Reifnitz 3/5; ljubljanski pa je z znamko vred izrezan. (Na pismu je še dobro ohranjen pečat z odtiskom Levstikovega pečatnika: F. Levstik.)

2.³

V Ljubljani 21. svečana 1864

Ljubi prijatelj! Lepa hvala ti za vse, kar si mi poslal o Preširnu. Za zdaj sicer v čitalnici ne bode Preširnove «beséde», za katero bi jaz moral pisati sestavek, pa saj veš, da menim kdaj izdati celo knjigo o našem prvem pesniku. V tvojem pismu se mi samo to čudno zdí, da je 1811. in 1812. leta bil Hummel v Ribnici za dekana. Humel ni bil Preširnu prav nič v rodu; to mi je povedal stari Dejak; za Humelnom je bil pa prišel za dekana Valentin Preširen, ki je moral biti pesnikove krvi. Kakó je to, da je bil pesnik poprej v Ribnici, nego njegov sorodnik? To je resnici prav čisto nepodobno. Prosim te, da bi še to reč malo razbrskal, če moreš, jaz si⁴ bodem tudi prizadeval. Izmed Preširnovih, v ribniških zlatih bukvah zapisanih vrstnikov so mi znani ti-le:

Martin Ivanetič,

Janez Pogorelec

Štefan Praznik⁵ iz Dvorske vasi

France Rudež,

Janez Hočevár (ima v Nov. mestu v svojej hiši krčmo; vprašaj ga, kadar prideš kaj tje doli!)

France Jelovšek (zdaj v Trstu bogat mož, moj znanec)

Tega pa ne vém, kdo je bil tisti Lebstuk Martin iz Lašč? Moje krvi je gotovo bil. Moj ded se je res tudi prav tako imenoval; toda

² Tu oklenjeni začetek besede brez pike na i je v pismu prečrtan.

³ Prim. Žigon Avgust, Levstikovo delo za Prešerna v «Slovanu» 1914 do 1917.

⁴ si popravljen iz se.

⁵ Pod š se pozna P, s katerim je hotel zapisati rodbinsko ime pred krstnim.

X a ne bil pesnik v pismu!
17/2 925

bil je mnogo starejših let; enako se je imenoval tudi nek moj drug sorodnik, za ktere ga pa nič prav ne vém, kake dobe je bil, ker je umrl za moja prva leta. Zanimalo me je tudi brati, da je v Ribnici hodil v učilnico Rafael Sreča iz Bakra, najbrže oče ali stric dveh mladih Bakračanov, mojih vrlih prijateljev iz Trsta. Če kaj prideš v Dvorsko vas, poišči tistega Praznika⁶, ki je pred nekaj leti v Laščah pri sodstvu na dan pisal; to je Preširnov součenec, in vprašaj ga zarad dekana, in zarad «obere» in «untere». — Jaz bi sam ne bil mislil, da nam bi Ribnica o Preširnu vedela toliko povedati.

Zdrav ostani in opomni se časi kaj mene, ki vedno ostajam

Tvoj zvesti prijatelj
Levstik

3.

Ljubi Karl!

Vsak dan Te pričakujem, ker mi je Ulčar povedal, da imaš priti kmalu v Ljubljano, pa vendar Te ni izčakati. Pri nas se je vnela huda opozicija⁷ zarad nemškega lista, ki vem, da tudi tebi ne more biti všeč, da so naši prvaki v hipcu dobili novce za nemški političen list, za slovenski se pa nihče nikdar ni zmenil! Pridi, če kolikaj moreš, hitro v Ljubljano, da [sl]⁸ zvémo, kaj Ti misliš o tej stvari, ker naša opozicija je organizirana in jako močna. Za blagost drage domovine te prosim, da pridi prej nego moreš v Ljubljano, ali pa vsaj hitro cdiši, vendar se nadjam, da sam prideš. Toliko v naglici, dokler upam, da se bodeva videla.

Tvoj

V Ljubljani 7. julija 1864

zvesti prijatelj
Levstik

4.

Dragi prijatelj!

Vem, da si se nadejal uže poprej katic besed ali od mene ali od Matičinega odbora; toda jaz ti do zdaj nisem utegnil pisati, ker sem imel veliko opraviti dan na dan po zadnji Matičinej seji, katero smo imeli 22. dan novembra, predzadnja je bila pa 23. julija;

⁶ Prvotno z malim p, ki ga je L. potem prepisal z velikim.

⁷ Epizodo iz Levstikovega nasprotovanja ustanovitvi nemški pisanega «Tri glava» glej: Zigon Avgust, Jezna zgodba iz Levstikovega življenja v «Slovanu» 1916, 9—13; Bridka zgodba iz Levstikovega življenja v «Slovanu» 1917, 44—46.

⁸ Prvotno: opozicija, nato s izpremenjen v z.

⁹ Oklenjeno je prečrtano.

torej si lahko misliš, da je bilo mnogo zastalega posla in oprava. Nocoj bomo sicer zopet imeli sejo, ali že vse imam pripravljeno zanj, in torej ti pišem lahko te male vrstice. Zadnja Matičina seja je bila sklenila, da pošljemo povabila, kakoršno si ti prejel, vsem kranjskim dekanom; samo ondi, kjer bi se za kacega dekana znalo, da je slovenstvu nasprotnik, naj se povabi kdo drug, za katerega je znano, da je rodoljub. Tako se je zgodilo, da si ti dobil povabilo namesti g. dekana Holzapfla, kateri vemo, da ne gori za našo reč. Pozneje sem pa to povedal podprvosledniku g. Vončini, kateri mi je rekel, naj tudi g. Holzapflu vendar le tudi pošljem povabilo, kar se je že zgodilo, kakor ti mora biti znano. Ti si torej poverjenik samo za neduhovnike. Posebno primi svoje¹⁰ brata in pa g. Kozlerja Ivana, za katerega ni dvomiti, da Matici pomoli precj podpore. Toliko o tej stvari, o kateri te prosim, naj ostane pri tebi, da ne bi se razhudil g. dekan, ko bi zvedel, zakaj je on pozneje dobil povabilo.

Znano ti je menda že, da je bil Globočnik¹¹ tisti uradnik mestne gosposke, ki se je ustrelil. Vsi smo bili jako osupnili, ko smo to slišali; skoro nihče ni hotel verjeti. To je pa storil zato, ker je kolke trgal od starih pisem, pa jih deval na nove. To menda je počenjal 3—4 leta. Koliko je s tem načinil državi kvare, nihče prav ne vé, ker je nekoliko pisem uničil, in župan pa tudi neče o tem nič povedati. Po njegovi smrti se je zvedelo, da je bil nekace mu Grdini tudi 200 gld. dolžan, in da je že pred dvema letoma prejel 380 gld., ktere bi bil moral dati trnovske kosarni, katerih pa ni dal. Dve leti je bila ta reč popolnoma skrita, in zapazili so jo še le po njegovej smrti, kakor mi je sinoči pravil mestni svetovalec g. Šventner. Ustrelil se je bil 27. novembra, pokopan je bil pa še le 1. decembra, najprvo zunaj pokopališča, ker ga vladika ni pustil deti [n]v posvečeno zemljo, dr. Costa se je pa pritožil deželnej vladi, ktera je dovolila, naj pride na pokopališče, in tako so ga še tisti dan na tihem prekopali in prenesli. Čitalnica je ž njim dosti izgubila, in vse je bilo preplašeno, ko smo slišali to nesrečo, ktere iz početka ni hotel nihče verjeti, kajti njegovo ime je bilo poprej vedno brez graje. Pri Meljati je bil tisti večer predno se je ustrelil, in kazal nam je celó švinec (rehpfosten), s katerim si je drug dan vzel život. Rekel je, da pojde drug dan na lov, in da morda pride celó medved na strél. Jaz sem mu rekel, da je ta švinec predroben za medveda, katerega najbrže ni že

¹⁰ Od konca ene vrste do začetka druge je v rokopisu izostal zlog »ga:« svojega.

¹¹ Preko prvotnega malega g je potegnjena veliki.

več zunaj brloga; on pa temu ni nič posebnega odgovoril, ampak vzél in v papir zavil je meseno klobaso in odšel brez kacega posebnega slovesa. Najbrže se je mislil ustreliti na lovi, kamor pa ni mogel iti, ker je 27. novembra deževalo, in tako se je ustrelil ob ¾ na peto uro popoldne [...]¹² v svojej sobi v pričo žene in otrok, in [...]¹² postelji, kamor je bil legel, ker je [...]¹² ga boli glava. —

«Triglav» bode torej vendar le izhajal. Jaz mu več ne nasprotujem, ker vém, da mora sramotno propasti pod vredovanjem Petra Radiča, kteremu je tudi duhovstvo posebno gorko. Dr. Bleiweis vedno še jako reži name. Prihodnje «Novice» menda prinesó program. List je policíj uže oznanjen. —

Te dni doboste Matičin Koledar. Mariborski Slovenci so protestirali, da bi Matica za prvo delo izdala Koledar.

Zdrav ostani! Pozdravljam te

V Ljubljani 10/12 864

Tvoj prijatelj

Fr. Levstik

Naslov na vnani strani: | Blagorodni Gcspod | Dragutin Rudež | grajščak | v | Ribnici | Reifnitz. | Ljubljanski poštni pečat z znamko vred izrezan. Na drugi strani: Reifnitz 11/12.

5.

Dragi prijatelj!

Prav težko sem se lotil peresa; ali okolnosti so take, da se ga moram. V stiskah sem, v kakoršnih še nisem bil letos. 11. dan t. m. sem potegnil plačo, pa nimam uže prav nič. Upniki od tistih časov, ko nisem imel prav, nič službe, pritiskajo name, da sam ne vém, kako se mi bode mogoče otéti. Vse sem jim moral dati, kar sem prejél za minoli mesec, zdaj pa še niso odpravljeni, in pred menój je cél mesec, za kateri ne vém, kako bodem prebíl. Pa tudi ta moja uboga plača — 30 gld. na mesec, za ktere moram delati, kakor črna živína po 9—10 ur na dan, potem pa še po časnikih grenke požirati, da od Matice uživam milostínjo, sam veš, da mi daje komaj za hrano in stanovanje pa za ubogo malo obléke. Kako čem potlej od njé še dolgove plačevati! Ali plačevati jih pa vendar moram. Če se Ti ne zamérím, ker si mi uže pomagal, predrznil bi se Te zopet prositi, da bi mi poslal kaci 25 gld., ako moreš. Jaz nemam nobenega družega prijatelja, kterega bi se mogel lotiti v teh stiskah. Upam, da mi bode kdaj mogoče vse povrniti, kar si mi

¹² Košček z znamko na obratni strani izrezan.

storil; če pa tega ne bodem mogel, vsaj hvaležen ti ostanem, dokler bodem ukvarjal se po tem grenkem svétu.

Ako misliš véliki ponedeljek priti v gledališče, moram ti povedati, da za najdraže plačilo ne dobiš nobenega sedeža; vse je oddano. Uže zdaj slišim, da dr. Kozler ponuja 10 gld. za ložo. Pa tudi vsi drugi sedeži so uže pokupljeni.

Prosim Te, ³naglo mi pomagaj če moreš; qui cito dat, bis dat. Menim, da Te ne bodem več nadlegoval, ker se mi bode ali pri Matici zvikšala plača, ali pa bodem moral drugam iti po zaslužek.

Zdrav cستاني in imej vesele praznike!

V Ljubljani 14. aprila 1865.

Tvoj

hvaležni prijatelj

France Levstik¹³

6.

Dragi prijatelj!

Najprvo ti moram izreči pristrčno zahvalo za podporo, ktero si mi poslal, z menoj delivši polovico hleba, do kterega jaz nisem imel prav nič pravice. Ne zameri, da sem Te nadlegoval, ali v stiskah, kakoršne sem Ti popisal, nisem vedel, kam bi se del. Posebno Te pa moram prositi, da mi ne zameriš, ker ti nisem toliko časa odgovoril. Vzrok je bil ta, da nisem odgovoriti utegnil, kar lahko sam umeješ, če prebereš imena Matičinih družabnikov, kterim je bilo vsem treba poslati povabilo k občnemu zboru, in sicer nekterim posamezno, nekterim po več povabil vkupaj, kakor sem tudi tebi poslal. Predno je bilo vse to zgančeno, zavito, pregledano, razvrščeno, vpisano in razposlano, prizadelo mi je toliko dela, da mi ni bilo ni malo ni dosti mogoče, lotiti se kake druge najsilnejše stvari. Da je moja zahvala zakesnela, tega so tedaj kriva opravila, o kterih vém da sodiš tudi Ti, da so neodložna. Matica daje res toliko posla, pa tako malo plačila, da ni pol dela ni plačanega.

Vončina Nasvèt g. dr. Vončine vém da si bral. Vidiš, kako želé duhovni Matico do dobrega okleniti, da bode izdajala same take knjige, kakoršne razpošilja sv. Mohor! Dr. Vončina vém da premembe v §. 1. ni nasvetoval sam ob sebi, ampak sploh je pri nas misel, da ga

¹³ Prošnjo mu je Rudež uslišal in mu, ker več ni mogel, od 25 goldinarjev gotovine 17. aprila 1865. poslal 10 goldinarjev z obljubo, da mu začetkom maja še kaj pošlje, kar se je zgodilo že 30. aprila 1865. — datum sledečega Levstikovega pisma — ko mu je poslal še 10 goldinarjev. Rudeževi pismi objavil Avgust Zigon v ČZN IV, 1907, 136 in 137 pod črto.

je vladika nadrézal. Hudega boja se je pri občnem zboru nadjati o tem nasvetu, in prav radovéden sem konca. Da ste povabila dobili nekoliko pozneje nego zahtevajo pravila, tega je krivo to, ker morajo vse Matičine stvari tiskane biti samo pri enem, t. j. pri Blazniku, kteremu je do zdaj Matica uže dala 500 fl za tisk, pa če pridem k njemu, vendar se obréza, umiče, da¹⁴ ne more do [te]¹⁵ tedaj, do kadar je treba, potem pa vendar obljudi¹⁶, stori pa, kakor sam hoče; s kratka, vede se, kakor bi Matica okoli njega iskala [.]¹⁷ milosti; ali ž njim so v zvezi oče Bleiweis, in tako se mora vse pri njem tiskati. Po pravilih bi vsak ud bil moral uže 26. dan aprila imeti povabilo k občnemu zboru v rccí, toda še le ta dan po poldne je v mojo pisalnico Blaznik poslal zadnje imez níke; zato sem še le 28. dan aprila mogel razposlati vse. Nadjam se, da bode tudi o tiskanji govor pri občnem zboru.

Zahvaljujem se Ti še enkrat za podporo in ostajam

Tvoj

V Ljubljani 30. aprila 1865. od srca hvaležni prijatelj
Fr. Levstik

7.

Dragi prijatelj! V Ljubljani 13/6 867.

Kakor vas je po Dolenjskem oplašilo glasovanje dr. Tomana in Svetca, tako nas je tudi v Ljubljani. Hrvatje, ki so bili te dni tukaj, kakor véš, nejsó mogli tega nikakor uméti. Vse je vprašalo dr. Bleiweisa: kaj je to? Dr. Bleiweis sam nej vedel kaj odgovoriti. Dr. Toman je domá; prišel je k volitvi županovej, za kterega je zopet postavljen dr. Ccsta, ki je bil od straha bežal v Kamnik, ko so bili Hrvatje v Ljubljani. Dr. Toman se nič ne opravičuje, ampak misli, da mora vsak verjéti¹⁸ vsemu, kar on pravi ali stori, brez kacega preiskavanja. Povpraševal sem, zakaj se je tako glasovalo, pa nejsem zvedel nič, nego kar bereš v «Novicah.» Denes berem v časnikih, da je bil Beust k sebi poklical Poljaka Potockega, vprašáje: «misli li glasovati za adresu ali proti njej?» Potocki odgovorí, da «proti njej.» Potem reče Beust: «glasujte za

¹⁴ Popravil jaz iz: do.

¹⁵ Oklenjeni začetek besede tedaj je prečrtan, ker se je e hotel strniti v d; zato je v rokopisu beseda znova zapisana.

¹⁶ Prvotni ostrivec na i je prečrtan in s piko pod njim nadomeščen.

¹⁷ Prečrtana začetna poteza M(atica).

¹⁸ Prvotno: vse verjéti, z vejico za to besedo; L. je potem iz prvotnega vse prenaredil vsak, in vejico za verjéti prečrtal.

adreso, pa vam dam večo avtonomijo.» Potocki odgovori: «dobro! Pa tudi Slovenci morajo kaj dobiti.» — Na to so naši poslanci glasovali s Poljaki — pravi skandál, z goréčimi črkami v našo zgodovino pišóč grozno sramoto! Svetec je dvakrat pisal dr. Bleiweis, ali dr. Bleiweis naj preveri, da so prav storili na Dunaji. Pisal je tudi Toman, grmèč: kdo in kako more vprašati o tem, kar on dela? V Ljubljano prišedši — še le potem, ko so odšli Hrvatje — nikjér nej stopil med razkačene Slovence, ki so bili njegovo pečóbo v ponedeljek nesli — kakor slišim — v sekret, kjer je prè visela ves dan, — nikjér, pravim nej razlagal, zakaj so tako delali. Dr. Bleiweis je ves poparjen, ali opoziciji se vendar ne postavi na čelo, organa družega razen «Novic» tudi nemamo, da se celó v slovenskem jezici narodu o tej stvari niti ne more nič pisati. Pri sprejemu Hrvatov se je kazala taka bojazen, da je sam dr. Bleiweis prišel na kolodvor k dohodu in potem k gostovanju v kazinski vrt, kjer je bil vzdignjen kvišku — potem je bil izvoljen po hrvatskem običaju za «kući¹⁹ gazdo,» ter je on izvolil 4 stoloravnatelje: 2 Hrvata: Torbarja, ravnatelja zagrebske višje realke (duhovnika, a vrlega možáka), pa Tuškana, in 2 Slovenca: dr. Zarnika in profesorja Mandleca. Govorili so v kazinskem vrtu samo 3 prvi, Mandlec je molčal, in dr. Bleiweis je napil Hrvatícam, a dr. Zarnik je napil r u s k e m u narodu in «Kolo» je pelo rusko himno: «bože caru hrani!» a dr. Bleiweis je zaradi tega tako trepetal, da nas je kmalu vzdignil od mize, bojèč se še družih tacih govorov, potem je nas gnál na Drenkov hrib (na Rožniku) in od ondod v Šiško k Vodniku. Zvečer je bila mladina, ko smo došli v čitalnično dvorišče, uže vinjena, in tako nej bilo mogoče zaradi šuma več govoriti; dr. Zarnik je hotel uže o poldne govoriti zoper glasovanje, pa so mu rekli sami Hrvatje, naj jim pri kosilu ne kalí veselja, in tako je govor odložil za večer, kjer nej²⁰ bil več mogoč noben govor, kajti na vsacem voglu je govoril drug govornik, a poslušal nej nihče. V ponedeljek ob osmih so se Hrvatje odpeljali v Postojno, in na kolodvoru je bilo ob njihovem odhodu kacij 24 kanonov — menda p o n a k l u č i i. Iz Postojne so prišli o polnoči, vsi navdušeni, ker jih je notranjski narod tako navdušeno sprejel. Meni je rekel Torbar: «vaš narod je zlata vreden, a voditeljstvo ne veljá nič. Mi nejmamo tacega naroda.» Potem mi je obljubil Torbar, da precej, ko se vrnejo v Zagreb, napravijo posvèt, kaj je storiti zaradi te sramote slovenskemu narodu, ki tega nej zaslužil. Do zdaj še nejmam nič dopisa iz Zagreba o tem.

¹⁹ Prvotno: kući

²⁰ Prvotno: ni

Kolikor sem do zdaj še slišal, vsa dežela strašno kriči zoper to dunajsko početje, torej ne samo Vaši Dolenjci, katerih zarad nezaupnice ne ustavlja²¹, ampak unémlji jih. Dr. Bleiweis se ne bo postavil opoziciji na čelo, to je meni odgovoril, da si je tudi on ves pobít; ali če se Hrvatje oglasijo, potem povzdigne za njimi glas ves slovenski narod. Denes sem o tem uže pisal Erjavcu. Slovenski narod je moralno prisiljen, da **m o r a**²² protestovati zoper svojo narodno smrt, katero sta podpisala dr. Toman in Svetec. Za ta posel narod njiju nej izvolil niti na Dunaj poslál. Mi se borimo proti dualizmu, ker nas tóstran Litave izdaja Nemcu, a ónostran Madjarju v pest, dr. Toman in Svetec sta pa privolíla, naj nas Nemec nemči, a Madjar madjari. To pa nej narodova volja, in ker to nej njegova volja, mora tudi na glas povedati, da je neveljavno, kar sta naredila Toman in Svetec ali iz praznoglavosti — ali iz družih vzrokov, katerih ne vemo. Jako se govóri, da je morda vsega kriv dr. Klun, kteremu prè Beust dá službo v trgovinskem ministerstvu. Bodi si kakor koli, Bog obvaruj narodu iz glave izbijati nezaupnico, katero mu je navdehníl njegov nepokvarjeni instinkt, ampak podžígati ga je treba v tem početji. Tacih zastopnikov nam ni treba. Dežman bi nas tudi ne bil slabje zastopal²³ pri adresnej debati! Govóri se, da župnik Pintar in grof Barbonista glasovala, — bila sta o glasovanji zunaj zbornice — tako je pisal Volksfreund, a sicer noben drug časopis, da torej nič pravega ne vemo.

Lepa hvala za jezikoslovne drobtine. Moj²⁴ poklon in zahvalo za pozdrav izróči svojeje plemeniteje gospé, o ktereje me posebno veseli, da je uže tako vrla Slovenka, kakor mi pišeš. Brate! družega nas ne otme, nego panslavízem — vse drugo je prázna slama. Zadnji Riegerjev govor v Moskvi nej po moje. Rieger se boji na meji biti zaprt, ko pride zopet v Avstrijo, ker drugači ne vem, kako bi mogel svetovati, naj ostanemo Slovani vsak pri svojem narečii. Zdrav ostani! Tvoj zvesti prijatelj

Levstik

Dragi prijatelj!

V Ljubljani 1/8 867.

Mogoče, da se čudiš, da ti nisem precej odpisal; toda ni bilo mogoče, kajti najprvo sem morál govoriti z g. Vilharjem, kar sem

²¹ Prvotno: ustavljal

²² Trikrat podčrtano.

²³ Prva črka popravljena iz s.

²⁴ Pod M je P, s katerim je hotel pričeti drugo besedo.

še le davi mogel. Da se v Strgarjevej réči s Hudcem ni meniti, menda uméješ, a niti z Vilharjem ni nič. Rekel mi je: «služabnikov, ki se ponujajo, ne manjka na Ruskem. Jaz ga ne morem preporečiti, ker mi ni znan, i ker po Ruskem ni logov, kjer bi opravljaj logarstvo, a za druge službe, za ktere je on pripraven, bode ga najbolj preporečala njegova lastna osoba in njegovo lastno vedenje. Najbolje bi bilo, da se ruski navadi, predno pojde tjakaj, ker to je posebno služabniku prva potreba, kajti z nemiščino tam ne bode izhajal. O stroških bode moral svojih popotovati. Kar se dostaja slovanskega komiteta, ni Strgarjeva reč dovolj važna, da bi jo v roko vzeli možje iz tega komiteta, ki so samo znanstvene osebe; drugače bi bilo, ko bi on tjakaj šel zemljo kupavat, ker to je uže važnejša²⁵ reč.»

Tako mi je rekel g. Vilhar, a vendar je obljubil, da mu hoče dati mnogo adres ruskih bogatašev, s kterimi se je seznanil, ko je bil v Moskvi. A jaz nisem znan z Lamanskim. On je edini pri nas bivši Rus, s kterim nisem mogel seznaniti se, kajti v Ljubljani je bil samo nekaj zelo malo časa, i tako sem imel samo enkrat priliko nekaj malega ž njim pregovoriti v čitalnici pri peči, kjer sva se oba stojé grela, a nihče ni imenoval niti meni njegovega niti njemu mojega imena. Jaz takrat nisem vedel, da Lamanski iz Ljubljane tako hitro odrine — to je bilo nekako v začetku 1863. leta po zimi — sicer bi se bil vsekako ž njim bolje seznanil.

Mislil sem uže o Strgarji govoriti z g. dr. Bleiweisom, da bi ga preporečil Riegru, ali preverjen sem, da bi vse bilo zastonj, saj ga znaš, kakovšen trepetnik je. Žal mi je torej, da ti ne morem ustreči v tej stvari, ktera ti je precej na sreci, kakor se kaže.

Veseli me, da je g. Napret v Novem mestu srečno začél, kakor mi pišeš; kajti znano je tebi in meni, koliko težavo imajo denašnje čase visoki vladni služabniki v Avstrii.

Žal mi je slišati, da sta ti otroka oboléla. Menda nevarnosti vendar ne bode; a z druge strani me veseli slišati, da je gospá zdrava.

Hvala za jezikoslovno drobtinico! Beseda «lojnica» (tudi «loznica») razen Metličanov rabi tudi Notranjcem; a «plast» se okoli sv. Križa v trebánskem kotaru zovejo tisti listni in vejnati zvezki (laubbuschen), s kterimi gnojé vinogradom.

Preporeči me svojeje gospé. Iz srca te pozdravlja je ostajam

Tvoj iskreni prijatelj

Fr. Levstik

²⁵ V originalu: važnejša

Dragi prijatelj! V Ljubljani 18/2 870.

Pisati mi je, česar se Ti gotovo nikakor ne nadejaš. «Blisk» bode izhajal na Dunaji. Povabil me je Stritar, da bodeva «Zvon» in «Blisk» vzajemno pisala. V Ljubljani ne dobodem niti risarja, da bi kaj veljal, niti lesorézca, da bi torej bilo tréba podobe na Dunaj pošiljati rézat, in še bi vse vkupej ne bilo za nič — saj veš, kakšen je «Brencelj»; a dražji bi vendar bilo, nego bode na Dunaji. Tvoje knjige ti pustím pri bratu, ali ker²⁷ naročiš, ker na Dunaji vem da se dobodo v knjižnicah.

Rad bi šel uže pred koncem t. m.; samo še nekaj novcev mi manjka. Ali bi mi Ti mogel posoditi kacijh 30 fl ali ne? Vrnem ti jih prej kakor bodem mogel, za prve tiskovne stroške mi je obljubil Stritar skrbéti. Prosim te, če kolikaj moreš, stori mi to, ker zdaj si morda vendar utrdim bodočnost, in iz Ljubljane ne morem iti, da ne bi poplačal najsilnejših dolgov, kar sam umejaš.

Znano Ti je, da v slovenskeji zemlji meni upanje več ne cvetè; na Dunaji se upam vtrditi, če Bog dá. Aleševce je iz «Brencljevega» dobička uže kupil obligacijo za 1000 f, in «Brenclja» veš, da ne bode težko prekositi.

Morebiti se ne bodeva nikoli več videla, torej ostani zdrav in priporoči me gospé; o priliki pozdravi tudi Trdino.

Ponavljáje svojo prošnjo Te v duhu objemlje in poljublja tvoj zvesti in hvaležni prijatelj

Fr. Levstik

Dostažek: milo mi je, da moram iti iz dežele, katero sem tudi jaz prisrčno ljubil ves čas, a nej drugače, in prvaki so grozno veseli. Tudi je treba še dostaviti, da Matici sem povrnil 45 gld., ktere sem bil prejél za Vodnikov životopis in komentar, da sem torej za uredovanje samih pesnij prejél 100 gld., kakor je bilo iz početka dogovorjeno. Z «Matico» sem torej na gladkem, a životopis in komentar dam sam natísniiti.

Še enkrat kličem prisrčno: z Bogom! proščáj!

L

Naslov na vnanji strani: | Blagorodni Gospod | Dragutin Rudež | grajščak | v | Gracarjevem turnu /Feistenberg/ na Dolénjskem | pošta Šent Jernej. | Ljubljanski poštni pečat z znamko izrezan; St: Bartholomä 20/2.

²⁶ Prim. Žigon Avgust, Prijateljska zgodba iz Levstikovega življenja v «Slovanu» 1916.

²⁷ Pisna pomota: kjer.

KNJIŽEVNA POROČILA

Pahor Jože: *Medvladje*. Socialen roman. Trst, Založila «Socialna Matica» v Trstu. 1923. 234 str.

Slovenska moderna proza je tekom zadnjih desetletij — zlasti pred vojno — pod Cankarjevim vplivom zablodila v nekaj skrajni lirski subjektivizem, ki je pretil, da bo naša knjižna beseda zvođenela v neko brezupno sterilnost in brez zvočnost, da bo naše prozno slovstvo ohromelo v neko bledikasto, vaše zamaknjeno literarno pozérstvo, ki nič ne ve in ne sluti, kaj se odigrava krog njega in da je tisto, kar se godi izven njega, neskončno važnejše, bogatejše in pestrejš, nego vsa ta papirnata literatura, lažno glupa in epigonska. Tako je prišlo, da se je vsak pisunček, ki ni niti absolviraj osnovne šole za reportérje, a ga je gnalo, da se razonegavi na literarnem poprišču in se je navadil par Cankarjevih stilističnih posebnosti, ovijal v togo velikega pisatelja umetnika, prezirajoč v pozi Cankarjevega junaka vsako betvico zunanjega, tisočkrat pomembnejšega življenja, pljujoč na filistre in rodoljube ter živeč le svojim «sanjam», ki jih je pošiljal v svet kot razodetja, a so bile na las podobne brezpomembnim šolskim nalogam. Tako smo dobili na tucate in tucate meglenih črtic, novel, skic, osnutkov... Papir! V liriki se je klepalo prosto po Župančiču, v prozi še bolj prosto po Cankarju. A ker Župančiču ni mogoče tako zlepa do živa, je to literarno epigonstvo napravilo razmeroma več škode v prozi nego v poeziji. V poezijo se je vgnezdilo v večji meri šele zadnje čase po vojni. Zakaj skoro vse te naše najmodernejšje «struje» — meglene in neopredeljive — (nikjer na svetu se danes ne piše več taka «poezija» à la Podbevšek, Onič etc. in taka frazasta proza à la Jarc), vse te amelodične in aritmične, v izrazu skrajno bombastične fantazije in fantazmogorije, so bolj ali manj samo eden poslednjih izrastkov Cankarjevega epigonstva, začinjenega z nemško-židovsko-epigonskimi ingrijencami.

Malo jih je bilo med nami, ki so točno vedeli, kaj je umetniška proza in kaj ni. Najbolje med njimi je brezdvomno vedel in čutil Cankar sam. On, ki se je otreasal svojih nevšečnih epigonov kakor podrepih muh, ki je po drugi plati odklanjal Jurčiča zaradi njegovega prefeljtonskega pojmovanja in črtanja ljudi, a visoko cenil prirodno-resničnega Trdino in brezobzirno doslednega Fr. Levstika zaradi njune sočne in jedrnate govorice in ki je končno močno občutil potrebo, da je Slovencem treba napisati njih «veliki tekst», je tudi moral čutiti, da je njegov skrajni subjektivizem, v katerega ga je vedno znova tiral njegov umetniški demon, neprimeren izraz za ta veliki tekst in da je ta njegov subjektivizem njemu kot poetu najvišja vrlina, a kot prozaiku velikega stila morda največja ovira in nedostatek. Izkazalo se je že, da lirična proza, najsi še tako umetniška in osebna kot jo je pisal Cankar, ni najprikladnejši izraz za tako ogromen, raznolik, kompliciran, vseobsežen koncept kakor ga zahteva podajanje celokupnega socialnega organizma kakega naroda. Zanimivo je pri tem, da je najpomembnejše in najkonkretnije Cankarjevo delo (izvzemši seveda njegove satire) hkratu tudi najobjektivnejše v izrazu — to je njegov «Hlapec Jernej».

Vsa pristna epika (kakor tudi dramatika), popisujoč stvari in videze in dogodke zunanjega, vidnega sveta, pozajemajoč iz nevidnega, duhovnega — teži

po materijalizaciji in konkretizaciji. Teži po absolutno objektivnem izrazu, umetniško-brezosebne in brezobzno točnem. Zato moderne svetovna proza (v opraki z impresionizmom in simbolizmom, ki sta negovala lirično prozo) ne čita in ne popisuje več idej zunanjih stvari, ki jih pisatelj v te stvari vnaša in vnašlja sama, marveč skuša zajeti in očrtati ideje, ki jo izkareva stvar sama, stvar kot taka. Literarna historija imenuje to umetnost ekspresionizem, v bistvu pa je to umetnost vse prave in resnične proze.

Odpor proti gospodujočemu literarnemu subjektivizmu v prozi se je javljal v slovenskem slovestvu tudi že pred vojno. Na mislim tukaj prozo F. S. Finžgarja, ki se je razvijal v povsem drugo smer, kakor — rečimo — Cankar in ki je v svojih najboljših stvareh ostal vsaj v glavnih osnovah zvest tradicijam slovenskega pripovedništva, opozoril pa bi na Kraigherjev roman *«Kontrolor Škrobar»*. Velik nedostatom, v katere je pisatelja zavajal njegov temperament pri ustvarjanju tega širokega koncepta, je to delo prvi resni poskus z modernimi sredstvi objektivno prikazati kos npravitveno-socijalnega narodnega življenja, gledanega skozi prizmo evropskega nacionizma. Zato je to delo idejno stor običajno v svoji dobi kot dokument, v formalnem pogledu pa je obetalo slovenski epiki prozi nove možnosti. Kaki so v tem romanu, ki izpričujejo obetaj slovenskega naturalizma. Ni to naturalizem stare šole, mehanično prevzet iz impresionizma in odet v slovensko besedo, marveč je — oplojen z pridobitvarni impresionizma in simbolizma ter utemeljen v posebnosti dobe, miljeja in plemena — našel nov, svež, elementaren izraz. Ta slovenski neonaturalizem, kakor bi ga imenoval, obogatil se s spiritualnostjo ekspresionizma, s poduhovljenjem vseh vidnih in nevidnih stvari, se je zlasti v kaotični povojni razgibanosti izkazal za morda najadekvatnejše umetniško izrazno sredstvo. Zato ščeje dandanes med mlajšimi slovenskimi pripovedniki mnogo privrženecv. Opozoril bi tukaj zlasti na prozo Juša Kozaka, Angela Cerčvenika, Toneta Seliskarja. Tudi proza Jožeta Pahorja, kakor se nam izpričuje v njegovem romanu *«Medvledje»*, bi uvrstil v to skupino.

Jožeta Pahorja je mlad učitelj v italijanski Sloveniji. Kolikor mi je znano, je pričel objavljati svoje prve stvari med vojno v *«Domu in Svatu»*. *«Medvledje»* je njegovo prvo večje delo.

Razumljivo je tedaj, da se v tem svojem široko zasnovanem prvencu pisatelj ni mogel povsem izogniti vsem tistim hibam in napakam, ki neizogibno prete vsakemu še tako nadarjenemu pisatelju pri gradnji njegovega prvega večjega dela. Čeprav je snov tega dela še tako pseudarjena in premišljena, arhitektonske protoktane in neravnost matematično odmerjena, se čitatelj pri čitanju *«Medvledja»* ne more ubraniti dojmu, da se v romanu vrzeli, ki bi se brezpogojno morale izpolniti, in po drugi strani dolžine, ki bi utegnile brez škode izostati.

Dejanje povesti je pisatelj postavil na ozemlje nekdanje Gorike v dobo koncem vojne in v dobo prevrata do prihoda Italijanov v te pokrajine. Nadel si je torej nad vse težko nalogo: obrtati eno najbujnejših in usjubnejših dob, kar sta jih naša zemlja in naš rod preživela tekom sedanjih stoletij, dobo, ki vrhu tega notranje nikakor še ni zaključena. Stopnjevano propadanje starih sil, ki so doslej tekom stoletij vodile in gibale usode posameznikov in družbe na tej zemlji — ter končno njih popolni propad — nito vseobse beganje, razpad, lakanje, kače — in sledajoč oprezno prihajanje novih nezasnih sil — to vznemirajoče-raspadajoče imenuje pisatelj *«Medvledje»*. Umetniško oblikovanje te valedramatične epohe, polnoloko žrtvanje bož, ki jih ta doba utrinja v dušah družbe, družine in posameznika,

vzrast človeka iz stare dobe v novo ali njegov propad — je gotovo nad vse privlačna in mameča snov pisatelju, dramatiku, socijologu in zgodovinarju! Toda — kakor rečeno — ta doba zlasti v socijalnem pogledu, ki tvori osnovo romanu, še daleko ni zaključena in definitivno ustaljena. Medvladje v dušah traja še vedno. Idejna borba v dušah ljudi, nastopajočih v tem delu, je morda večna — zaključen je lahko samo zunanji okvir, doba, iz katere je seme od pamtiveka pognalo nove brsti. Vendar pa nam je tudi ta doba preblizu. Zato pisatelj seveda nima zadostne distance do predmetov in stvari, dogodkov in ljudi, da bi pretehtal in precenil vse zastarele, nežive in na drugi strani nove, resnično tvorne vrednote s tisto pravično kritičnostjo in brezobzirno objektivnostjo, ki jo tako lepo razodevajo nekatere strani njegove povesti ter bi tako dvignil svoje delo na stopnjo umetnine, ki je vekomaj občečloveška, kozmopolitska in izvenčasna. Z deskriptivnostjo, ki razodeva ne samo pristinokrvnega naturalista, marveč mestoma naravnost crudiranega socijologa, črta pisatelj dogodke in ljudi. Ti ljudje, najsi še tako individualno in večinoma jako spretno očrtani, so idejni predstavniki svojih skupin, tipi. Na eni strani propadajoči Gruden s svojo famulijo in svojo tragično-ironično «Obnovo», na drugi tovarnar Rojnik, rastoč v novo dobo (nad vse posrečena figura), v sredi revolucionarni ekstremist Slak (njegov značaj ni vedno zadostno motiviran) s svojo družino in posebno s svojo hčerko Stano; krog te idejne trojice pa se gnete še cela skupina ljudi od aristokratov do delavcev, tudi po večini zadostno niansiranih, tako da jih čitatelj lahko vidi pred sabo. Pestra slika vsekakor, ki pa ravno zaradi svoje pre-podrobne analize neredkokdaj utruja in zbleda. Ne glede na to pa so v knjigi strani, iz katerih puhti žar npravnstvenega patosa, tistega visokega etosa, ki ga razodevajo nekatere strani Zolajeve. Te strani nam osvetljujejo pisatelja v njegovi pravi in pristni podobi, katere osnovna črta je vestna, globoka in brezobzirna resnoba, o čemer priča vse njegovo «Medvladje». Ta kruta, nepotvorjena resnoba, s katero je delo pisano in kakršne je v današnjih klovnsko-neresnih časih malo med našimi mladimi pisatelji, mi je porok za uspešno pisateljsko bodočnost Pahorjevo. Njegovo «Medvladje» — slika najviharnejšega razdobja, zajetega iz idejnega čustvovanja evropskega socijalizma — preide v naše sožitje in njega bodočnost, ako ne kot polnovredna umetnina, gotovo kot pomemben in dragocen dokument.

Jezik v knjigi je malone vseskozi vzoren. Tudi to je v današnjih jezikovno razvratnih časih odlika pisatelju.

Fran Albrecht.

Dr. Josip Mal, Zgodovina umetnosti pri Slovencih, Hrvatih in Srbih. Knjižnica Narodne Galerije, I. Ljubljana 1924. Izdala in založila Narodna Galerija v Ljubljani.

Stoletovemu poizkusu orisati zgodovino upodabljajoče umetnosti pri Slovencih je sledil v zelo kratkem času drugi še temeljitejši poizkus: podati v koncizni, pregledni obliki zgodovino umetnosti na današnjem ozemlju kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljubljanska Narodna Galerija je Malovo knjigo postavila na čelo svojim publikacijam ter tako nekako začrtala okvir, v katerem se bodo gibale razprave njene knjižnice.

Stele je imel pri svojem «Orisu» veliko lažjo nalogo, saj je obravnaval umetnostno tvornost samo med Slovenci; imel je pri tem opraviti s kolikor toliko enotnim kulturnim okrožjem, zbral je obilo množino spomenikov, ki so bili prav njemu kot konservatorju najbolj dostopni, jih historično razpredelil in skušal

odkriti rdečo nit historičnega razvoja, vodečo iz srednjega veka do najnovejšega časa ter pojasniti predvsem ono, kar je najtežje dognati: kje, kdaj in v koliko je ta umetnost specifično slovenska. O veliki aktualnosti Steletove knjige, ki tvori temelj, na katerem bodo morali graditi vsi, ki se bodo pečali odslej z zgodovino umetnosti na Slovenskem, o njeni zaslužnosti bi bil vsak dvom odveč. Naravno pa je, da bo treba še prav mnogo truda in veliko časa, preden bo zgodovina umetnosti med Slovenci dograjena in postane jasen zgodovinski razvoj tega dela slovenske duševnosti.

Malova naloga je bila težja in obsežnejša; lotil se je poizkusa, podati umetnostno zgodovino SHS. Težave, ki so s tem spojene, so že čisto načelnega značaja. Že politična ali n. pr. literarna zgodovina, ki naj bi obravnavala z enotnega vidika zgodovinski razvoj pri vseh Jugoslovanih, naleti na tem večje zapreke, čim bolj sega nazaj v preteklost — saj pozna naša zgodovina najprej same diferenciacije in privaja šele v najnovejši preteklosti do skupnosti. Nikjer pa niso te razlike tako jasno razvidne, kakor prav v zgodovini arhitekture in upodabljalno umetnosti. Kulturna skupina, iz katere je zrastle umetnost na Slovenskem, ima neke skupnosti edino še z večjim delom Hrvatske ter je zlasti v srednjem veku spojena s severom, Dalmacija in vse ostalo obrežje se naslanja v svojem razvoju na vzporedni razvoj v Italiji, umetnost v Srbiji pa je od teh dveh različnih smeri — kljub poedinim pojavom, s katerimi se jim približuje — zopet popolnoma različna ter spada v okrožje, ki ima svoje glavno tvorno središče v Bizancu, oziroma mestoma v Orientu. Mal se je teh težkoč zavedal in odtod izvira njegova razdelitev historičnih skupin na Slovenijo s Hrvatsko, Dalmacijo z Istro in Srbijo in Bosno, ki je zgodovinsko popolnoma pravilna.

Vse težkoče s tem pa seveda še niso in v naši umetnostni zgodovini tudi še dolgo ne bodo odstranjene. Pojavljajo se nešteti problemi umetnostnega ustvarjanja tekom zgodovine, ki se nudijo sami od sebe zlasti tedaj, kadar gre za umetnost določenih narodov, v našem primeru Slovencev, Hrvatov in Srbov. Zakaj je bil razvoj prav takšen in ne drugačen? Kaj je v tej umetnosti specifično slovensko, hrvatsko ali srbsko? Kaj smo mi vnesli v splošne umetniške oblike res svojega? Kako so se od drugod prevzeti temelji preobražali na naših tleh?

Da se pisatelj ni lotil teh vprašanj, mu ne smemo šteti v zlo. Ne smemo pozabiti, da je prav za prav oral ledino, saj je — izvzemši par najvažnejših umetnostnih spomenikov — snov še zelo malo obdelana. Zlasti velja to za srbsko umetnost srednjega veka, kjer so znanstvena, metodična raziskavanja šele v začetkih in je le majhen del spomenikov izdan v reprodukcijah, ki bi zadoščale znanstvenim potrebam. Zato tudi ni nič čudnega, da se takšnega zgodovinskega pregleda ni lotil umetnostni zgodovinar, ampak pisatelj, ki je v prvi vrsti zgodovinar in je svoje delo tudi čisto zgodovinsko zasnoval. To delo je bilo potrebno in je moralo biti izvršeno in Malu gre hvala za to, da se ga je lotil. Če hočemo posvetiti v njegovo knjigo s kritično lučjo, ne smemo pozabiti, da pri drugih narodih tudi ni bilo drugače, kadar so si ustvarjali lastno umetnostno zgodovino. Nemci n. pr. so imeli na tem polju slavno tradicijo od Winckelmanna dalje in so med prvimi ustvarjali znanstveno metodo za raziskavanja umetnosti v preteklosti — in vendar so prišli do zgodovine nemške umetnosti v pravem pomenu besede šele v Dehiovi «Geschichte der deutschen Kunst». Poljaki imajo celo vrsto univerz z znamenitimi umetnostnimi zgodovinarji; prvi poizkus zgodovine poljskega slikarstva od druge polovice XVIII. do druge polovice XIX. stoletja pa je vendarle sestavil Mycielski, ki je prišel do umetnostne zgodovine od zgodovine same.

Gledana s tega vidika, ohrani Malova knjiga pač dolgo časa svojo vrednost kot kompendij zgodovinskih podatkov o umetnosti na ozemlju naše države. Povsod bo služila kot dobrodošel pripomoček zlasti za prvo orijentacijo o marsikaterem vprašanju, čemur služi dobro tudi pregled o najvažnejši literaturi, ki je pridejan poedinim poglavjem. V tekst so se mestoma vrinile netočnosti, ki pa niso ravno bogve kako važne, a jih bo treba pri drugi izdaji popraviti. Dobro bi tudi bilo, če se izpopolni število ilustracij, ki so knjigi že danes v okras in založbi v čast. Predvsem pa imam eno željo in nasvet za drugo izdajo: narodni umetnosti mora biti odmerjeno vsekakor več prostora. Saj je prav narodna umetnost tista bogata zakladnica, v kateri se nam najbolje zrcali to, kar je res našega; od nje vodi pot do spoznanja slovenskih, hrvatskih in srbskih potez tudi v «veliki umetnosti».

Vojeslav Molč. 14/2 925

Silvester Škerl: Stopnice v stolpu. Založil R. L. Lipovšek v Mariboru. 1924. 65 str. Cena 10 Din.

Lirika, oblikovno lepa lirika, dobra začetniška lirika. Predvojna poezija. Pri nas ni to noben greh, ker večina slovenskih umetnikov je šla mimo dogodkov in teženj zadnjih let; v sterilnosti naše književne produkcije moramo biti zadovoljni, če dobimo v roke dela, ki kažejo mladostno iskrenost in voljo do boljšega snovanja v prihodnost. Človek bi si seveda želel, da bi bili naši mladi in stari poeti oboroženi z večjo mero avtokritike, kaj smejo ob svojem času spraviti v javnost in kaj bi bilo bolje, da obdržijo zase doma. Jaz bi na Škerlovem mestu črtal vsaj četrtno pesmi, zbirka bi pokazala zrelejše lice, tiste poetske stilizacije kakor «Pesem moje matere», «Opoldne», «Moja jutra», «Ramazan», «Sprememba», «Najtišja» in še katere bi po takšnem zrešetanju v zbirki bolje ohranile svoj prostor. Tudi bi si pomišljal determinirati Rožnike s tako brezbarvnimi atributi kakor «ljubi», pokaditi svojemu dekletu — če mu že moram kaditi — s takšnim že davno nevonjavim kadilom, kakor je «daljav kraljica», in imenovati nebo čisto po črnosuknjiško «plačilo naše». Kajti Škerl zadene včasih primere, ki te vse drugače zgrabijo: «Iz maternice teme je stopal počasi v svobodo dan». «Pesem o tišini» bi nekaj pomenila, če bi ne bilo avtorju več do ornamentike in artističnega razvlačevanja nego do koncentracije misli. Zato bi pa v verzih «Slovo od ladje» spravil nekaj več pesniškega vzleta in ognja. Z Bogom bi se morali še vse elementarnejše srečati nego s kopico zastarelih nagovorov, vpraševanj in pričakovanj na prihodnja srečanja. («Sam svojega Boga sem srečal.») In sploh ne vem, zakaj se naši poeti zadovoljujejo še vedno samo z večnim ponavljanjem motivov, ki jih obdelujejo do sitosti že nad sto let, namesto da bi zagrabili s polno roko v zaklenjeno omaro, kjer jih čaka še neobdelano gradivo. Od Škerla, ki je mlad in dorašča sredi boja proti zastarelim sporočenostim, bi n. pr. že lahko zahteval, da dobi na «Praznik v velemestu», stisnjen med štirimilijonsko maso ljudi, še kakšno drugo misel, ne baš na «njo», kako se «ji» godi. Saj vemo, da smo pod kožo vsi krvavi in zaljubljeni, pa povejmo ljudem končno že kaj novega. To ni obsodba, to je samo priporočilo na pot, vredno kakor vsako priporočilo: držiš se ga in je dobro, ne držiš se ga in je zopet po drugi melodiji dobro. Na vsak način pa je po svetu še mnogo več reči, ki jih je javnost bolj potrebna zvedeti nego rožnate sanjice in druge osebne zadevice našega ljubega bližnjika, ustvarjajočega poedinca. Navzlic vsemu: kdor se hoče prepričati še enkrat, da je slovenščina res lep jezik, muziki soroden jezik, in kdor ima rad knjigo v čedni opremi, ne pojde mimo Škerlove zbirke. Nazadnje noče biti več nego par stopnic v stolpu, skozi katerega se čuvstven človek iz teme dviguje v svetlobo razgledov.

Kocjan.

KRONIKA

Opera. Repertoar ljubljanske opere je običajni repertoar sličnih gledaliških podjetij in ne kaže druge zmiselne tendence kot skrb za vsestransko zabavo publike. Spored uprizorjenih del je precej raznolik; opažati je le namerno ignoriranje nemških opernih del preteklosti in sodobnosti, kajti prevladujejo pri nas, kakor danes skoroda na vseh odrih, dela romanskih in ruskih opernih skladateljev. V tem pogledu seveda triumfirata Verdi in Puccini, katerih opere polnijo gledališča vzlic vsem nezmisljenostim libretov, ki, posebno pri Verdiju, očitujejo precej abotnosti. Letošnja sezija nam je kot čisti premieri prinesla prav za prav le Rimski-Korzakovo «Majsko noč» in F. S. Vilharjevo «Lopudsko sirotico». Prva opera je precej slabotno delo, ki bi rado veljalo za rusko «Prodano nevesto», katere pa v nobenem oziru ne dosega niti po vsebini, niti po glasbi. Nekaj lepih mest ne more paralizirati morečega dolgočasje, ki leži na tej operi in kvari njeno užitnost. Tudi drugoimenovano delo se vzlic vsej pieteti do plodovitega in ljubeznivega skladatelja ne bo moglo dolgo držati na našem odru. Čudno je, da tvori slejkoprej temelj opernih predstav starejši Verdi, čigar operna dela «Trubadur», «Rigoletto» in celo «Traviata» vendar že vsled prenezmisljenosti besedila, vzlic vsi nemalo banalni melodioznosti ne bi smela paradirati kot resnobne opere na večjih odrih. Občudovanja vredna je v tem oziru publika, ki radi ene, že tisočkrat čute sladke melodije ravnodušno prenaša vso dolgo in zavozlano niz oderskih in besednih bedastoč. Te vrste opere vplivajo po svoji, že zdavnaj preživeli sirovo-roparski romantiki pogosto naravnost smeh vzbujajoče, k čemur znatno pripomorejo pripadajoča predpotopna oblačila nastopajočih viteзов, devic in roparjev. Verdi je seveda napravil velik korak naprej v «Othellu», ki ga pri nas do sedaj, žal, še nismo čuli, ki pa je epohalno vplival na razvoj dramske glasbe, predvsem v Italiji, in ki je idejni ustanovnik verzima, čigar prva in najbujnejša cvetka, Mascagnijeva «Cavalleria rusticana», je v brezprimernem trionfu prepotovala ves kulturni svet in ki smo jo tudi pri nas slišali letos. Od ostalih opernih del letošnje sezi je naj navedem «Carjevo nevesto» Rimski-Korzakova, dosti uspelo resnobno delo plodovitega skladatelja, Janačkovo «Jenufo», Dvořakovo «Rusalko», Čajkovskega «Pikovo damo», Puccinijevo «Tosco», Rossinijevega «Seviljskega brivca» in kot operi največjega in najpopularnejšega uspeha, Smetanovo «Prodano nevesto» in Foersterjevega «Gorenjskega slavčka», ki se je od vseh opernih del največkrat uprizoril. Kot nekakšno noviteto beležimo uprizoritev Straussove priljubljene in takorekoč klasične operete «Netopir», ki je vzlic svoji slabotnosti v libretu in netemperamentnosti v igri nastopajočih oseb vendar dosegla precej zasedene prostore. V zvezi s «Cavallerio rusticano» smo čuli Bloudekovo komično enodejanko «V vodnjaku», slabotno stvarco starejšega popularnega opernega sloga, ki je bila pozvana, da konkurira s «Prodano nevesto», česar pa dolgo ni zdržala.

To bi bil na kratko repertoar dosedanje letošnje operne sezi je. Ni tu mesta, kritizirati uspešnost posameznih nastopajočih opernih moči — to je delo dnevnega časopisja. V splošnem je ansamble ljubljanske opere dosti močan in mnogoštevilen, morda celo preštevilčen, le nekam neenak v kvaliteti. Sicer pa težko najdeš gledališče, pri katerem bi vladala popolna ekvivalenca v kvaliteti solistov. Krivična in neupravičena je zahteva dnevnega časopisja, da naj bi imela Ljubljana same odlične soliste. To je skratka nemogoče, kajti odlični pevec-nedomačin si bo dodobra premislil, preden bo sprejel engagement v malem, provincialnem mestu (da odložimo enkrat svoje naduto lokalno patriotstvo in

si potrkamo na prsa). Kar pa je odličnih domačih moči reflektiralo na engagement, ga je tudi dobilo vzlic vsemu protivljenju izvešnega važnega faktorja. Imamo Lovšeto, Thierry Kavčnikovo in Betetta, ki tvorijo danes steber našemu opernemu ensamblu in ga bodo, kakor upamo, tvorili še v nadalje. Tudi operni zbor je polnoštevilčen in glasovno dober ter v zadnjem času tudi že živahen v igri.

Treba pa je slednjič vendar že enkrat prelomiti z reakcionarno mislijo, da je glava operne predstave nastopajoči pevec in da z njim stoji in pade opera. Zlati časi Verdija so vendar že minuli in jih bržčas ne bo več tako kmalu nazaj. Temelj operne predstave je orkester in od njegove kvalitete je zavisen uspeh opere. Orkester je instrument, s katerim moderen operni skladatelj (in tudi že Puccini!) skuša prenesti svoje misli poslušalcu in vplivati nanj. V tem je glavna pogrška naše dnevne kritike, da sodi uspelost operne predstave po kakovosti slučajno nastopajočega pevca, ki ga je v primeru neuporabnosti lahko nadomestiti z boljšim, dočim je orkester stalna dobrina, oziroma stalno zlo opere. Zlo namreč pri nas. Kajti prvič je tako maloštevilčen, da je v godalih sličen salonskemu orkestru kavaren, medtem ko so pihala zasedena normalno. Iz tega izvira stalna neenakost v dinamiki in pihala samo po sebi umevno prekričijo vsako frazo v godalih, ker je drugače popolnoma nemogoče. Iz tega v nadaljnjem izvira nezadovoljnost pri instrumentalistih v orkestru, ki čutijo, da jim vzlic vsej dobri volji ni mogoče doseči zvoka, kot ga zahtevajo predpisani znaki. Drugi vzrok nedostatkov v orkestru pa je mezdnó gibanje članov orkestra, ki so radi pri nizkih plač proglasili zaporo nad ljubljansko opero. V interesu opere je, da se godbenikom ugodi; kajti dasi je njihova pasivna rezistenca slabo izpričevalo njihove glasboljubivosti in interesiranosti na prospehu naše opere, bi bilo vendar umestno vse prej reducirati kot orkester in bi bila marsikatera opera užitnejša, da bi bil orkester polnoštevilčen in dostojno naštudiran, najsi bi bili nastopajoči solisti tudi nižjih kvalit. Kajti operni orkester šteje med svojimi člani dosti odličnih godbenikov, ki bi po znatnem ojačenju mogli tvoriti podlago primernemu opernemu orkestru, na katerega bi bili lahko ponosni. Mnogo nepotrebnejši nam je balet, posebno te vrste, kot se goji pri nas in čigar glavna in edina naloga je očitvidno, več ali manj enakomerno dvigati noge in se vrteti. Mislim, da bi brez njega popolnoma lahko izhajali tudi najvnetejši gourmandi, ki ponekod obiskujejo operne predstave le radi baleta. Do sedaj ni naš balet pokazal nobenega razvoja ali pa vsaj resnega stremljenja po razvoju in mislim, da bi ga lahko brez občutnega obžalovanja pogrešali.

Končno naj še omenim, da eksistira v naši operi tudi tako zvano tenorsko vprašanje, ki ga skuša uprava rešiti z gostovanji. Tako smo slišali izborne domače tenorje, ki so zaposleni na tujih odrih, predvsem dr. Adriana in njegovega brata, Ada Dariana, dalje priljubljenega Šimenca in krasno se razvijajočega Rijavca. Razen navedenih so nas obiskali doslej zagrebška sopranistinja Gjun-gjenac-Gavellova in Zikova ter baritonist Primožič, naš tržaški rojak, vsi z velikim uspehom.

L. M. Š.

Razstava umetnin v Ljubljani. Pod tem naslovom je bila prirejena novembra in decembra razstava slovenske umetnosti v Jakopičevem paviljonu. Zadnja leta so nudila Ljubljani vpogled v mlajšo tvorbo domačega in tujega izvora, generacija pa, ki nam je ustvarila slovensko moderno umetnost, že dalje časa ni ničesar javno razstavljala in je njena udeležba na zaokroženi razstavi zbudila opravičeno zanimanje. Generacija slovenskih impresionistov je danes klasičen predstavnik našega novejšega slikarstva in bi mogla biti njena razstava umetniška manifestacija čistega kova; žal, ni bila tako sestavljena, da bi mogla nuditi

mnogo več, kot je obetal nenavadni naslov: Jakopičev krog je bil dopolnjen s polovičarsko generacijo danes že močno postanih talentov in komaj dve imeni sta nas spominjali, da imamo tudi med mladimi umetniki resne in ustvarjajoče ljudi. Po prigodni zasnovi razstava ni mogla biti organičen izraz naše tvorne tradicije; bila je v resnici sestavina iz umetnin in pa iz neveselih produktov navade.

Kum naših impresionistov, večno neugnani raziskovalec Ferdo Vesel, je razstavil dve glavi, dve tihožitji in kopico krajskih studij in slik — z ozirom na njegovo tvorbo ne posebno pomembne stvari. Kot figuralist je vedno točen risar, empirik forme in realen slikar svetlobe. Te vrline duše eruptivnost in razstavljeno delo napravlja vtis solidne dobe studija. Druga plat Veselovega značaja je začrtana v malih krajinah, ki datirajo iz raznih dob. Krepka je v njih fizionomija pokrajine, čim manjši je format, tem neposrednejši in temperamentnejši je dojem. Kvalitativno pa Veselova dela niso izbrana; pozna se, da je n. pr. med postankom tihožitij preteklo mnogo časa, tekom katerega se je sveže začudenje umaknilo suhemu interesu. Dasi tudi Veselov mlajši drug Jakopič ni bil pripravljen na razstavo, dominira neoporečno z nedotaknjenostjo svojega pojmovanja in dela. Njegova osebnost, ki ji je sojen nenavadno harmoničen razvoj, je kristalizirala v eno samo, temeljno lastnost, ki jo lahko imenujemo radost. Skrivnost v simbolično višjo stopnjo presajenih vizij narave, luči in solnce, tiči baš v tem osnovnem tonu umetnikove nature. Navadna resnica tone v njenem brezbrezju, da se nanovo rodi kot ustvarjena resničnost umetnikove notranjosti. Zdi se na prvi pogled, da se Jakopičeva tvorba s časom ne spreminja, tako prevladuje njegova osebnost v zvoku vsakega dela. In vendar je pot od prvih skic za križarsko cerkev do razstavljene podobe dolga in jasna. Nekdanja ploskovitost, ki jo je prineslo prvotno svetlo slikanje v naravi, je davno prešla v plastično formiranje in poglobljenost prostora, pestrosti natrganega šopka je sledil mehak, a trden mir neskončne skale zvencenih tonov. Novejša faza Jakopičevega slikanja, ki jo označuje »Posavje« ali »Topol«, je barvno nasičenje do skrajne meje. Izhod iz te situacije išče s krepko voljo v kontrastu črnkastega, manj prozornega in manj barvnega tona sence, ki ga postavlja proti bučni in topli svetlobi. Nekatera dela teži ta slikarski problem, v krajini »Skale«, ki je v svetlih tonih sveže in tekoče naslikana, pa prihaja po drugi poti k plastiki materialne forme. Mala študija za »Klavir« spominja po skrivnostnem žaru barvnih lis na intimnost Monticellija, presajenega seveda iz šumne javnosti v toplo domačijo občutka. Marsikaj nedogotovljenega je razstavil Jakopič, a nič nedovršenega; iz vsega dela diha vera v umetnost in iz nje izvirajoča moč.

Jama krajinar je ostal svojemu programu zvest. Vkljub nekaterim delom, ki nudijo globlji vpogled v umetnikovo ustvarjanje, postaja hvaljena solidnost njegove tehnike in sigurnost opazovanja marsikje enolična. V ljubljanskih motivih, ki so skoraj brez izjeme slikani kot mestne vedute, postajajo baš navedene lastnosti usodepolne za umetnino. Ponovni portretni poizkusi so ostali, z izjemo lastnega portreta, brez pomembnejšega rezultata. Tudi ekskurz v starejšo tehniko tu ne more zakriti suhoparnosti vidika. Jama nam je pač najljubši v sveže naslikanih, skoraj skiciranih pokrajinah, kjer je vtis neposredno podan in še ves topel od narave.

Vavpotičevi portreti pričajo o naporu tega slikarja, s katerim išče prave poti. Teži ga sem pa tja šola, v pojmovanju si včasih ni na jasnem, tako da manjka njegovemu delu izrazita in enotna poteza. Najbolj zaokrožena je mala portretna študija, ki se ji pozna, da je nastala iz umetniškega interesa. In če bi bil v tonih fineje izveden, se mi zdi, da bi dvojni dekliški portret predstavljal najboljši

Vavpotičev efekt. Patos in humor pa očitno ne prijata njegovi naravi. Krajinska dela so zelo neenake vrednosti; tudi v njih se neugodno opaža neizenačeno stališče, dasi je mnoga podrobnost slikarju v čast. Velikopoteznejše je stališče A. Kosa, ki se je od zadnje razstave iznebil nekaterih diletantskih lastnosti. Ima velik pogled za dekorativno kompozicijo, portret mu ne dela težkoč, mala pokrajina je v tonu krasno zaključena in zato učinkuje kot zrela umetnina. Z napredujočo trdnostjo svojega stališča si pridobiva G. A. Kos tudi pogumnejšo in lapidarnejšo tehniko. Razmah v usmerjenem delu mu bo gotovo obrusil še zadnje ostanke šolske priučnosti.

Na tej razstavi je bilo po dolgem premoru videti par slik I. Kobilce, ki je zunanje skromno razstavila cvetlična tihožitja. Kakor je bilo pričakovati, so njena dela solidna v barvi in solidna v tehniki; a kar preseneča, je čudovita duševna svežost, s kakršno gleda in ustvarja. Te cvetlice nam pričajo o lepi in harmonični jeseni, ki je usojena le resničnim mojstrom po plodonosni mladosti. A. Zupanec-Sodnikova je razstavila več krajinskih akvarelov, portret M. Jame v polnem solncu in »Perice«, ki so kot skica dobro slikane. Večjo kolekcijo je razstavil F. Klemenčič. Njega po večini ubija nerodno vztrajanje pri tehniki, ki je ne more prav ovladati in izrabit. Odtod trdote, nečista barva in prisiljenost tona v sicer talentirano zasnovanih, a plaho izvedenih delih. S. Šantlove vedute Ljubljane in Primorja pač nimajo nikakega oprava z umetniškimi problemi, tako zelo so skromne in enakomerne. Sodoben interes kaže F. Zupan, ki razstavlja kolekcijo akvarelov v ilustracijo raznih teženj, kar jih je rodil moderni boj za ustvarjanje novega izraza. B. Vavpotič kaže iste slike v drugič.

Kiparstvo nam je poleg Zajčevih domislekov in Napotnikove precej hladne rezbarije »Satira« prineslo dela K. Bulovčeve. Resen nastop nam dá slutiti visoke cilje njene umetniške volje. Njena šola je trdna, plastična forma je dobro pojmovana, tehnika mehka brez mehkužnosti. Poleg delavniških prednosti ima izrazit čut za človeško notranjost, kar daje posebno portretom dinamiko. Karakter, ki je v taki meri prost netvorne sentimentalnosti, je že sam po sebi porok za pristen razvoj, ki ga dela K. Bulovčeve tudi jasno izpričujejo. Sedanja tehnična stopnja bo morala prestati krst vsestranskega dela.

Ob zaključku poročila naj izrazim željo, da bi bila prihodnja razstava slovenske umetnosti bolj izbrana in naj bi bila resnična slika onega organizma, ki je skan iz tvorne volje samostojno ustvarjajočih poedincev. To smo dolžni spoštovanju neprecenljivih bojev, ki so se vršili in se še vrše v notranjosti umetnikov. Vsak drug vidik je brezpomemben, tako za umetnost, kot za narod.

F. Mesesnel.

Dizma / Veronika Deseniška

Zgrozil se je pravdač-sodnik,
ko djal mu je Bog, naj sodi svet...
To, bogme, ni bil pravdač naših knjig,
slovenski kritik in estet!

Stopnice v stolpu

Zastonj sem lezel med temne stene
čez vegaste stopnice lesene:
ni v stolpu lin, v daljine zročih,
ni v stolpu še zvonov pojočih.

NOVE KNJIGE.

Uredništvo je prejelo v oceno sledeče knjige (z zvezdico * označene so natisnjene v cirilici):

* **Andrić Ivo**, Pripovetke. Beograd. Srpska Književna Zadruga (kolo XXVII, br. 179). 1924. 117 str.

Badjura R., Smučar. Ljubljana. Ig. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1924. 76 str. Cena vez. 30 Din.

Le Braz Anatole, Islandska velika noč in druge povesti. Prevel P. V. B. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1924. 149 str.

Jedrlinić Tomo, Kratka srpska ili hrvatska slovnica (1 dio). Ljubljana. Samozaložba. 1925. 56 str.

Jeglić Ciril, Obrazi. Ljubljana. Kmetijska tiskovna zadruga. 1924. 100 str. Cena broš. 25 Din, vez. 32 Din. (Klasje, zv. 1.)

Kersnik Janko, Agitator. Roman. Priredil Ivan Prijatelj. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1924. 99 str. (Prosveti in zabavi, 8.) Cena broš. 18 Din, vez. 23 Din.

Leblanc Maurice, Tigrovi zobje. Iz francoščine prevel F. J. o. Ljubljana. «Jutro», 274 str. Cena broš. 30, vez. 40 Din. (Knjižnica «Jutra», zv. 7.)

Nazor Vladimir, Veli Jože. (Sa 22 slike.) Zagreb. «Narodna knjižnica.» 1924. 32 str. Cena broš. 10 Din., vez. 18 Din. (Dječja knjižnica, II. knjiga.)

* **Pesma o kralju Nalu**. Uloak iz staroindiskega «Mahabharata». Preveo s originala i protumačio T. Meretić. Beograd. Srpska Književna Zadruga (kolo XXVII, br. 181). 1924. XXVII + 150 str.

Pesmi, slovenske narodne, pripovedne. Mladini izbral in priredil Pavel Flerč. Z risbami okrasil Maksim Gaspari. Ljubljana. 1924. 171 str. Cena 28 Din.

Pivko Ljudevit, Naši dobrovoljci u Italiji. Po slovenskom rukopisu preveo A. J. Maribor. Klub dobrovoljcev. 1924. 64 str.

* **Pripovijesti crnogorske i primorske**. Skupio i složio Stjepan Mitrov Ljubiša. Beograd. Srpska Književna Zadruga (kolo XXVII, br. 177). 1924. XXXIII + 208 strani.

* **Rakić M. M.**, Pesme. Zagreb. «Nova Evropa.» 1924. 93 str. Cena 30 Din.

Rapč Andrej, Tisoč in ena noč. Zbirka pravljic z Jutrovega. Ljubljana. Učiteljska tiskarna. 1924. 325 str. Cena 50 Din.

Schönherr Karl, Zemlja. Življenska komedija v treh dejanjih. Poslovenil Milan Skrbinšek. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1925. 92 str. Cena broš. 16 Din. (Oder, 8. zv.)

Svoboda. Leto 1. Zvezek 1. Glasilo delavske telovadne in kulturne zveze «Svoboda». Ljubljana. «Svoboda». 1925. 16 str. Celoletna naročnina 18 Din.

Škerl Silvester, Stopnice v stolpu. Maribor. R. L. Lipovšek. 1924. 67 str.

Turk Jakob, Travnistvo. Prevalje. Družba sv. Mohorja. 1924. 112 str.

Ušeničnik Aleš, Uvod v filozofijo. Zv. II. Metafizični del. I. sešitek. Ljubljana. Katoliško Tiskovno društvo. 1923. 384 str. (Bogoslovna Akademija, knj. II.)

Utva, Kraguljčki. Druga pomnožena izdaja. Ilustrirala Ksenija. Ljubljana. Zvezna tiskarna in knjigarna. 1924. 60 str.

Vraz Stanko, Izabrane pjesme. Uredio i predgovor napisao D. Grdenić. Zagreb. Narodna knjižnica. 1924. 212 str. Cena broš. 25 Din, vez. v polplatno 30 Din, luksuzna izdaja 60 Din. (Naši pjesnici, VIII.)

Wollman Frank, Srbochorvatské drama. Přehled vývoje do války. Bratislava. Filozofická fakulta university Komenského z podpory ministerstva školství a národní osvěty. 1924. 408 str.

NAJNOVEJŠE KNJIGE

Tiskovne zadruge v Ljubljani, Prešernova ulica 54

Puškin-Prijatelj: Kapetanova hči.
Povest. — Broš. 24 Din, vez. 29 Din,
po pošti 1'20 Din več.

Schönherr-Skrbinšek: Zemlja.
Komedijska v 3 dej. — Broš. 15 Din, po
pošti 75 par več.

**Budal: Križev pot Petra
Kupljenika.** Povest.
Vez. 22 Din, br. 17 Din, pošt. 1'50 Din.

Melik A.: Jugoslavija. I. del.
Druga predelana in pomnožena izdaja.
Navadna izdaja 60 Din, boljša 75 Din,
po pošti 2 Din več.

**Levstik VI.: Deček brez imena in
druge zgodbe za mlade čitatelje.**

**Filip Dom-Bradač: Kako so se
vragi ženili.**
Broš. 30 Din, vez. 35 Din, pošt. 1'50 Din.

Tavčar dr. Iv., Zbrani spisi.
V. zvezek. (Izza kongresa.)
Broš. 84 Din, v celo platno vezan
100 Din, polfranc. usnje 105 Din, po
pošti 2'50 Din več.

Kersnik Janko: Cyklamen. Roman.
Vez. 27 Din, br. 22 Din, pošt. 1'50 Din.

Kersnik Janko: Agitator.
Broš. 18 Din, vez. 23 Din, pošt. 1'25 Din.

**Pajnič: Civilnopravdni red v
praksi.** Broš. 30 Din, pošt. 1 Din.

**Frana Maslja-Podlimbarskega
Zbrani spisi. I. zvezek.**
Uredil dr. J. Šlebing. Broš. 70 Din,
po pošti 2 Din več.

Sienkiewicz: Potop. 1.—8. sn.
Broš. s poštnino 50 Din.

DELNIŠKA TISKARNA

D.

D.

BRZOJAVI: DELTISK
TELEFON ŠT. 132

ČEKOVNI ZAVOD
ŠTEV. 11.630

V LJUBLJANI, MIKLOŠIČEVA CESTA 16

Izdeluje vse tiskovine do naj-
umetnejšega barvotiska kakor
tudi natiskuje liste, časopise,
trgovinske in uradne tiskovine
Vsa tiskarska dela izvršuje kar
najhitreje in najvestneje po
strogo strokovnih pravilih

Obenem priporoča svojo
kar najbolj moderno urejeno

KNJIGOVEZNICO

ki izvršuje knjigoveška dela naj-
preprostejše do najfinejše vrste
Stroj za črtanje trgovskih knjig

Prvorazredni moderni brzopisalni stroj z več-
letnim jamstvom. Vrhunec fine mehanike,
brezkonkurenčni pisalni stroj je edino
Stoewer-Record.

LUD. BARAGA

LJUBLJANA, Šelenburgova
ulica šte. 6/I.

Barvni trakovi - Carbo-
indigo-povošeni papir -
Originalne potrebščine za
OPALOGRAPH

(Fixat, Preservat).

Mehanična delavnica za
popravo pisalnih,
računskih in drugih
pisarniških strojev ter
tehnične aparate

Kr. dvorni dobavitelji

V. BIZJAK IN DRUG

— ROGAŠKA SLATINA —

Keksi

Prepečenci

Neapolitanke

Vafeljni

Čajno pecivo

Medeno blago

Glavna detaljna prodaja v parni pekarni
VILJEM BIZJAK, Ljubljana, Gosposvetska c. 7